

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXIV. évf.

1899. September—October.

5-ik füzet.

A Berde Mózsza-alapítvány életbelépése.

Berde Mózsza fejedelmi alapítványa életbe lépett.

Hiteszmét hozni elő, a lelkeket megragadni, az eszme gazdag tartalmában a nemzedékeknek élő forrást nyitni: a prófétai ihlet műve. Az eszmének eszközt biztosítani az életre, külső kereteit, intézményeit megjmosítani: az államférfui böles előrelátás munkája.

A Dávid Ferencz inspiratiojának, az országon áthullámozott és a nemzet minden rétegébe béhatolt, győzedelmes unitárius hiteszmének János Zsigmond fejedelem biztosította intézményeit. A 16-ik százév vallási nagy reformatiojának legifjabb hajtása, az unitarismus az ő adományozásai segélyével erős, jól szervezett egyházat alkotott.

Mostoha idők járása s főképp a 18-ik százév vihara elsöpri javainak nagy részét. Nevelő intézményeitől az adományozások elvételnek. A virágzó kolozsvári főiskola pusztán nevével maradvá, az egyházközség által adott telken talál menedéket.

A hiteszme az ujkor haladó szelleme által mindinkább igazolást nyer, a hiteszméhez oly nemzeti hagyományok füződnek, melyek a legdrágábbak és legszentebbek. Keresztényi hitbuzgóság és államférfúi böleség egyesülnek. . . . És jönnek Zsuki és aztán Augustinovies nagy alapítványai.

A hiteszme Európa legmiveltebb országaiban visszhangozik, Anglia és Amerika szabad földjén egyházat teremt, egyesítve abban a legfelvilágosultabb vallásos szellemeket, hitet, tudást, polgári erényt, keresztény erkölesöt. A hiteszme az itthonban termékenyítő ereje újabb megnyilatkozásaiban, költőkben, apostolokban, nagy tudósban és a szabadság lelkes harezosaiban. Keresztény hitbuzgóság, államférfui előrelátás egyesülnek nagy, dicső tényre. . . . Jön Berde és fejedelmi nagy alapítványa. Jön, hogy a fénylő

hiteszme intézményeit megerősítse, magasra emelje, hogy vallási és erkölcsi, emberi és nemzeti hatásait a jövő számára biztosítsa, mely hatásoknak maga az alapítvány csodás eredménye.

A Berde alapítványa életbe lépett. Itt jegyezzük fel e sorok kíséretében e tényt, az eszme külső történelmében egyik legnagyobb, legjelentősebb tényt.

Nemzedékekre fogja jótéteményeit árasztani és a Berde nevét örökíteni.

Az egyház terjedelmes életrajzban gondoskodik a nagy alapító életének megírásáról.

Az alapítványnyal az egyház tanintézetei magasabb színvonalra jutnak.

Vajha az egyházközségeknek is eljőne Berdéhez hasonló nagy jóltevője!

PÉTERFI DÉNES.

A megigazulás.

II.

A Luther saját fölfogását egyik életirója után röviden közlöm. Luther írta: „Mindnyájunk között, kik mint a szentírás tudós doktorai magasztaltattunk, nem találkozott egy sem, ki Isten igéjéből igazi vigasztalást tudott volna adni és mondani: Istennek igéje s az ő akaratja az, hogy őt dicsérjed és hogy tudjad s *higgyed*, hogy *ő bűneidet megbocsátja s hogy nem haragszik mindörökké*. És én mindenemet odaadtam volna, ha ezeket hallhattam volna; igenis ilyen beszédet elfogadtam volna és a királyokat koronájukért és dicsőségükért nem irigyeltem volna, mert az szívemet, sőt testemet s életemet felvidította s megtartotta volna“.

Ő írja, hogy: „Sokszor nem tudott megbarátkozni Istennek amaz igazságával, mely Róm. 1. 17. ábrázolva van; sőt volt idő, a mikor ezen szentírási mondat ellen ellenséges indulattal viseltetett. S mégis — így szólt tovább — vonzódtam Pál apostol ezen szavaihoz és igyekeztem mélyebb gondolkozás után megtudni s megérteni, mit akar azon szentírási mondásban kifejezni. Ezen töprekedtem éjjel s nappal, míg végtére Isten kegyelméből megértettem, mi ezen mondásnak értelme, az tudniillik: Isten igazsága az evangéliumban hirdettetik, a mint írva van: az igaz ember hitből él. Ebből tanultam az Istennek azon igazságát, melyben az igaz ember Istennek kegyelméből és ajándékából egyedül hitből él, megismerni, és megértettem, hogy Pál apostol ezen szavakkal azt akarja mondani: az evangélium által megjelentetik nekünk azon igazság, mely Isten előtt megáll és melyben minket kegyelemből és csupa irgalomból megigazít. Ekkor újjászületve és úgy éreztem magamat, mintha egy nyitott ajtót találtam volna, melyen át a paradicsomba mehetek; ezen pillanattól fogva a szentírást is más szemmel néztem, mint azelőtt“.¹

¹ Luther M. élete ford. M. Henrik Károly 1880. Budapest, 12—13. 1.

Luthernek emez elmondott szavaiból kitűnik, hogy ő teljesen elveti az örök-kárhozatról szóló tant, mely szerint Isten némelyeket életükben egy időben elkövetett bűneikért örökös kárhozatra ítélte volna. Hirdeti, hogy az Isten bűnbocsánatot ad gyermekeinek.

Kimondja meggyőződését, hogy Isten megszánta ezt a világot és kegyelemből, irgalomból megigazitja az embereket.

Tehát nem cselekedetek által, hanem hit által igazul meg az ember s bűnei bocsánatát kegyelem és irgalom által nyeri meg. Krisztus érdemei folytán Isten igazítja meg egyedül az embert, de az embernek mégis hozzá kell járulnia az ő megigazulásához, a mennyiben hinnie kell, hogy Isten kegyelemből az ő bűneit megbocsátja. Ez ellenmondás mindenki előtt azonnal szembetűnik, mert ha az embernek hinnie kell, hogy ő megigazul Isten kegyelméből a Krisztus érdemei folytán, *az embernek is van szerepe a Luther tanában.* Azt nem is lehet várni, hogy egy oly öntudatos lény, mint az ember, a kiből magának az Istenségnek lelke lakozik, megigazuljon az ő akarata ellenére. Holott az akarat sem egyéb, mint az isteni lélek legtökéletesebb működése. Később írja Luther a Teremtés Könyvének 3-ik fejezetében ezeket: „Állítsuk, hogy a megigazulás nem volt oly adomány, mely külsőleg járult hozzá s az ember természetétől különvaló, hanem valóban természeti; a mint Ádám természetéhez tartozik Istent szeretni, Istenben hinni, Istent megismerni. Ezek Ádámban oly természetesek, mint a milyen természetes az, ha a szem a világosságot fölfogja“ és így folytatja: „E tények bizonyítják, hogy az eredeti szentség az ember természetéből folyik és miután ezek a bűn miatt elvesztek, az összes természeti javak nem maradtak meg, mint ezt az iskolás hittudósok álmodják“.

Eredetileg az ember szent, vagyis teljesen romlatlan volt Luther szerint, mint a milyen romlatlannak hisszük mi, unitáriusok, a kis gyermeket. Az ember szentségét elvesztette az eredeti bűn miatt s az embernél nem maradt egyéb, mint a bűn. Sőt az ember szabad-akarata is teljesen elenyészett.

„Azért mondom, hogy a szellemi erők nem csak meggyengültek, hanem a bűn által egészen és teljesen eltöröltettek mind az emberekben, mind az ördögökben; úgy hogy mi egyéb sem maradt fenn, mint a megromlott értelem, mely semmi egyébire nem gondol, semmi egyébire nem törekszik, hanem csak arra, a mi Istennel ellenkezik és akarata ellen van“.¹

¹ Luther Tischreden 10. f. 4. §.

Ezekben röviden össze van foglalva Luthernek a megigazulásról szóló hittana. Ki ne ismerné el a nagy haladást, a mit ő tett, az ő dogmáját a megigazulásról összehasonlítva a katolikus fölfogással.

A Lutheré általánosabb, szabadelvűbb. Kimond egy felséges tant, hogy az Isten nem haragszik mindörökké és bűneinket megbocsátja. Vagyis azt, hogy az örök-kárhozatról szóló tan ellenkezik a Krisztus Isten atyaságáról szóló felséges tanításával.

De senki, a ki ember nevet visel, nem menekülhet a gyermek- és ifjúkori benyomásoktól, neveltetéstől. Meglátszik a legnagyobb emberbarátokon, a költőkön és az emberiség szellemóriásain a gyermekkori nevelés, különösen a vallás befolyása. Luther, a ki a katolikus vallásban nevelkedett, annak lett fölszentelt papja, bármennyit tanult és tudott is, teljesen nem tudta lerázni magáról a katolikus nevelés békóit. Megigazulása tanában is benne maradt, hogy Isten Krisztus érdeméért irgalomból és kegyelemből igazít meg. A nap is az ő ragyogó fényét csak lassanként terjeszti ki az ébredő föld fölött, a rózsahajnal előzi meg a ragyogó reggeli pompát: az emberiség történetében is csak fokozatosan fejlődnek az eszmék s törnek útát a balvélemények sötét éjjelén.

Luther a katolicizmus élőfájának gyökerére vágott, midőn kimondotta, hogy nemesak a katolikus üdvözülhet, hanem, a ki hitből él, mert az Isten az embereket kegyelemből és irgalomból megigazítja.

A Luther fölfogásával teljesen megegyezik az augsburgi (ágostai) hitvallás (Confessio Augustana), melyet Melancthon korának e nagy tudósa fogalmazott.¹

Az evangélikusok egyik legkiválóbb egyházi írója, dr. Masznyik Endre írja:² „Tényleg az ágostai hitvallás tartalmánál fogva is méltán tekinthető alaphitvallásnak. Mig ugyanis a többi symbolumok, mint vitairatok (Apologia), népkönyvek (Catechismus minor et maior), bővebben kifejtő és magyarázó művek (Articuli Smalcaldici, Formula Concordiae) inkább subjectiv jelleműek s nem csupán tant, hanem igen sok történeti dolgot, időszerű vonatkozásokat foglalnak magukban, addig az Aug. Conf. egészben véve tiszta jellemű hitvallás, mely a ker. igazságot részint positiv (docent, profitemur, confitemur),

¹ Wurga Lajos „A keresztyén egyház története“ II. köt. 40 l.

² Dr. Masznyik Endre „Evangélikus dogmatika“. Pozsony, 1888. 9. lap.

részint negatív (damnant, improbamus) evangyeliumi egyházi hittételekbe foglalja“.

Épen azért, hogy annál világosabban kitűnjék az evangélikusok dogmája a megigazulásról, az ágostai hitvallás erre vonatkozó részét sorolom fel e helyen.

Az ágostai hitvallás I. része 4. cz. így szól a megigazulásról: „Az ember saját ereje, érdeme és cselekedetei által nem igazulhat meg Isten előtt, hanem kegyelemből Krisztusért, hit által, ha t. i. azt hiszi, hogy az Isten kegyelmébe fogadja őt, bűneit megbocsátotta a Krisztusért, ki halála által eleget tett a mi bűneinkért“.

A 20. cz. a cselekedetéről szól: „Cselekedeteink nem engesztelhetik meg az Istent s nem eszközölhetnek bünbocsánatot, kegyelmet és megigazulást, mert ezt csak hit által lehet megnyerni, ha t. i. hisszük, hogy Isten kegyelmébe fogadott bennünket a Krisztusért, ki egyedül lett közbejárónk s a ki által az atyával kiengeszteltettünk. A ki tehát azt véli, hogy cselekedetei által kegyelmet érdemelhet, az megveti Krisztus érdemét s Krisztus nélkül, emberi erő által keresi az útát Istenhez, holott Krisztus azt mondja magáról: én vagyok az igazság, az út, az élet stb.

E mellett figyelmeztetnek a hivek, hogy e szó: hit, nem egyedül a történet ismeretét jelenti, mivel az ismerettel az ördögök is birhatnak, hanem azon belső meggyőződést, mely a történet következményét is hiszi, t. i. hogy a Krisztus által kegyelmet s megigazulást, bünbocsánatot nyertünk.

A ki már tudja, hogy Krisztus által kegyelmes atyánk van, az igazán ismeri az Istent, az tudja, hogy Istennek gondja van reája, az segítségül fogja őt hívni és nincs Isten nélkül, mint a pogányok.

Tanítják továbbá, hogy a jó cselekedeteket tenni kell, nem mintha általuk kegyelmet érdemelhetnénk, hanem mivel Isten akarja és minthogy hit által részesülünk a szentléleekben, tehát általa szívünk megújittatik s új érzelmek ébresztetnek benne, hogy képesekké legyünk jót cselekedni. Hit nélkül tehát az ember nem képes az Isten legelső parancsolatját is teljesíteni; e nélkül nem hívja őt segítségül, nem vár tőle semmit s nem viseli keresztjét békével, hanem emberi támaszt keres s abban bizik. Az emberi szívben a szenvedélyek uralkodnak s emberi törekvések igazgatják azt hit és Isten iránti bizodalom nélkül“.

Dr. Masznyik E. fejtegetéseit idézem,¹ a mely teljesen kifejti

¹ Dr. Masznyik E. „Evang. Dogm.“ Pozsony, 1888. 133. s köv. lapokon.

az evangélikusok tanát. „Az eredendő bűn, szellemi vakság és tehetetlenség miatt az ember önerejéből saját érdeme és cselekedetei által Istent soha ki nem engesztelhetette, — azaz büneinek bocsánatát — a kegyelmet és megigazítást ki nem érdemelhetette volna. Nyomorúságunkban Istennek magának kellett segítségünkre jönnie s ő el is jött, hogy könyörüljön rajtunk“.

Mondja továbbá, hogy isteni igazságosság lett volna, hogy eme bűnökért örök kárhozatra jusson az emberiség, de az Isten atyai szeretete kegyelemből és irgalomból ezt elengedte, mivel örök idvességet szánt az emberiségnek. Más útról gondoskodott az Isten.

A kiengesztelődés, megváltás a Krisztus műve, őt rendelte Isten közvetítő-, közbenjáró- és megváltónak maga és az emberiség között, hogy általa engeszteltesék ki az Isten.

A váltság művét Jézus, mint Isten-ember hajtotta végre. Istennek kellett lennie Krisztusnak, mert az emberiség bűne nagysága miatt csak Isten nyújthatott megfelelő elégtételt, pusztán az ő, habár bűn nélkül való emberi természete, engedelmessége és szenvedése az emberiségnek be nem számíthatott volna.

Embernek meg azért kellett lennie, mivel az ember bűne büntetését ember tartozott elviselni, mert az Istenség az emberség nélkül, Isten és ember között a közbenjárási tisztet be nem tölthette volna.

„A kiengesztelődés e szerint Krisztus helyettes elégtételén alapul. Ő ugyanis bűn nélkül alávetette magát az eredendő bűn s minden más ténybűnök miatt reánk nehezédő büntetésnek s érettünk s helyettünk áldozattá tétetett s ekként megszüntette a törvény kárhoztató jogát mindazokra nézve, a kik benne hisznek. Krisztus tehát maga az engesztelés, kiből mi immár igazaknak tekintetünk.

Engeszteléssé lett pedig a Krisztus egész földi élete, de különösen halálában kimutatott teljes és tökéletes engedelmessége által, a mennyiben t. i. ezen ő engedelmessége merő kegyelemből a mi igazságunk gyanánt számíttatik be.

Krisztus az emberek helyett és érettük betöltötte a törvényt. Szenvédése és halála által a bűn büntetését, melyet az embernek kellett volna kiállani, elviselte.

„Isten, Krisztus e mindkét engedelmességét, t. i. a törvénybetöltést és a büntetés elviselését a mi igazságunk gyanánt számította be, azaz Krisztus igazságáért vagy érdeméért s csupán csak ezért, ingyen kegyelméből büneinket megbocsátotta s minket egyedül

a Krisztusban való hit feltétele mellett az örök üdvösség részévé tett“.

„Üdvösségünk ható oka egyrészt Isten könyörületességében, irgalmában, másrészt Krisztus egyetlen érdemében keresendő.

Jézus Krisztus, illetve az ő halála e szerint igazi egyetlen, teljes, tökéletes, örök, helyettes engesztelő áldozat az egész emberiség bűnéért s büntetéséért. A levitikus engesztelő áldozatok csak annyiban nevezhetők engesztelő áldozatoknak, a mennyiben ezen egyedüli engesztelésre már eleve ráutaltak.

Jézus Krisztus engesztelő művében tehát különösen ezt a kettőt kell megjegyeznünk: szükséges, hogy Isten ígéből biztosak legyünk az iránt, hogy:

1. Isten azokon, a kik őt segítségül hívják, Krisztus, mint engesztelő által akar könyörülni. Ez a Krisztusról szóló ígélet.

2. A Krisztus érdemei Isten kegyes beszámítása következtében, a mi saját elégtételünk gyanánt nekünk nyújtott ajándék, hogy azok által, miként saját érdemeink által igazaknak tekintessünk“.

A Krisztus engesztelése az előtte és az utána élt emberiségre is kihat. „Az ő szövetség-szentjei is csak a Jézus Krisztusért, mint egyetlen áldozatért megadandó bünbocsánat ígéletében való hit által igazítottak meg“.

Az újjászülöttek (renovati) is csak a Krisztus engedelmissége, szenvedése és halála által az ő igazságának kegyelmes beszámítása következtében nyerhetik el az örök életet, mivel testökben még mindig bűn lakozik, a bennök elkezdődött igazság és megújulás tökéletlen ez életben a test miatt.

Isten kiengesztelésére hiábavalók az *emberi tétélek* és *hagyományok*, pl. kolostori fogadalmak, búcsujárás, lélekmise, szentek közbenjárása, nötlenség, bünbocsánat, testkínzások s fegyelmezések, általában az összes emberi természetű engesztelő eszközök.

A bünbánat is csak legfennebb enyhíti a megérdemelt büntetéseket. Az imádság és alamizsnálkodás sem szereznek bünbocsánatot.

A megigazítás egyedül kizárólag az Isten ténye. Isten az embernek hite alapján Krisztus érdemét beszámítja, őt nem bünösnek, hanem igaznak tekinti. „Krisztusért itéletileg mentetik föl az ember a bünösség és a büntetés alól, vagyis a nélkül, hogy megszűnnék bünösnek lenni, a Krisztus érdeme beszámítása alapján igazoltatik“.

A Krisztus érdeméért Isten minden embert irgalmába vesz. „Mihelyt az ember hisz, nyomban belép az igazoltak sorába“.

Az igazolás folytán új állapotba jut az ember, feloldatik az eredendő bűn, az egyes bűnök s ezek büntetése alól.

„A ki megigazítottatott, azon nincs hatalma többé bűnnek, sátánnak, halálnak, pokolnak“.

Az emberhez tapad a testi halál, a bűn, e földi életben az eredendő bűn csak a föltámadás után szűnik meg, de büntetése megszűnik.

„A kiengeszteltek nem látják a halál rettenetességeit és a poklot, az örök üdvösséget visszanyerik, a Krisztusban Isten fiaivá fogadtatnak s megnyerik az örök élet örökségét, a halál után belépnek a teljes üdvközösségbe“, oly hitteljesen írja a nagytudományu dr. Masznyik ezek után: i. m. 138—139. l.

„De az örök-élet boldogságának előízét az igazoltak már e földön is élvezik, a mennyiben lelkiismeretük az Istenben való békeséget bírja, azaz tudjuk, hogy van kiengesztelődött Atyánk, ki minket, miként gyermekeit, szeret s e tudatban van erőnk és kedvünk a valódi erkölcsi javulásra. Sőt az igazoltakra nézve még a közönséges élet bajai sem természeti csapások s büntetések többé, hanem Isten atyai fenytékei s nevelő eszközei az erényre és javunkra“.

Szándékosan idéztem hosszasabban dr. Masznyik művénél, hogy tisztán kitűnjék az evangélikusok dogmája a megigazulásról. Elsőben idéztem és fölsoroltam a kiengesztelésről, azután az ezzel szorosán egybefüggő megigazításról szóló tant.

Habár a katolikus fölfogásból sok ki van hagyva, de benne maradt a Krisztus helyettes elégtételéről szóló tan, benne maradt az, hogy a Krisztus engesztelő áldozat.

Érdekesen fejtegeti Möhler az evangélikusok dogmáját e tételről. Möhler¹ szerint: „Midőn a bűnös a törvény prédikálása által, melynek megigazító hatása minden ember előtt tudva van, megrendült és majdnem kétségbe esett, az evangélium tudtára adja és ebben van vigasztalása, hogy Jézus az Isten báránya, a ki elviseli e világ bűneit. Az iszonyattal és félelemmel eltelt szívet megragadja a megváltó érdeme a hit által, a mely egyedül igazít meg. Isten a hívőt fölvilágosítja és Krisztus érdemeiért megigazítja, a nélkül, hogy a hívőnek abban része lenne; ámbár a hívő fölszabadítottatott a vétektől (Schuld) és a büntetéstől, de a bűntől (Sünde) és az eredeti bűntől

¹ Dr. J. A. Möhler „Symbolik oder Darstellung der dogmatischen Gegensätze der Katholiken und Protestanten nach ihren öffentlichen Bekenntnisschriften.“ Mainz, 1891. 102—103. lap.

(Erbsünde) nem lett szabaddá; a vele született bűnösség sokkal inkább megmarad az igazultban (im Gerechten), jóllehet nem az ő régi erejében. Csak a hit tehet Isten előtt igazzá, ámbár nem csak igazzá, mert a megigazuláshoz csatlakozik a megszentelődés is. A hit jó cselekedetekben nyilvánul, melyek a hit gyümölcsei¹.

A megigazulás és a megszentelődés között Möhler szerint szoros a kapcsolat. A keresztény hit sajátsága a bűnbocsánat és a megigazultság.

„Az újjászületés egész ténye egyedül csak az Isten műve és az ember általában szenvedőleges viszonyban van mellette. Isten ténye nem csak megelőzi az ember cselekedetét, hanem ennek kell azt követnie vagy követheti. Sokkal inkább a szentlélek csak a munkás, hogy az Istené legyen csak a dicsőség és az emberi érdem önhittsége lehetetlenné legyen“.

Mi unitáriusok csak egy Istent hiszünk, a mi mennyei Atyánkat, kiben élünk és mozgunk. Olyan érthetetlen, megfoghatatlan előttünk, hogy az Isten szenvedjen. Egy Isten legyen ember is, Isten is egy személyben. Nem csak megfoghatatlannak, hanem hihetetlennek is tűnik föl előttünk. A Krisztus sehol nem tanította, hogy ő engesztelő áldozat az emberiség bűnéért. Ő még a jó nevezetet is elűtasította magától.

A mennyei Atya igazságosságával összeegyezhetlennek tartjuk, hogy egyik ember viselje a másik bűnét, mert hisz a bűn az evangélium szerint kinek-kinek személyes cselekedete, mindenkinek megvan a magáé, de senki sem viseli a másét.

Különös és az Istenség fogalmával semmi szín alatt össze nem fér, hogy az Isten, a kit öröktől fogva valónak hiszünk, az halált szenvedjen.

Olyan érthetetlen, hogy egy ember ártatlanul kiontott vére eltörüljön anyyi bünt.

Mult számunkban kifejtettük, hogy milyen furesa képe lenne a társadalomnak, ha egyik ember érdemét betudnák a másiknak.

Az evangélikusok nem szakíthattak teljesen a katholicismussal, azt nem tisztíthatták meg minden salaktól.

Hanem e tanok bírálatát és ezáfolatát halljuk attól, a ki örök disze az emberi művelődés történetének. A nagy Channing így ír:¹

„Mutassanak — kérjük — egyetlen olyan helyet a bibliában,

¹ Channing Ellery Vilmos „Válogatott művei“ angolból ford. az unitárius tanárok. Kolozsvárt, 1873. 4 köt. 151 l.

a melyben az van mondva, hogy az ember bűne végtelen és végtelen engesztelést kíván. Mi egyet sem találunk. E tannak még csak árnyéka sem jön hozzánk a szent írásokból. Álljunk meg egy kissé s vegyük fontolóra e tant. Ez azt tanítja, hogy bár Isten az embert gyarló, tévedő és tökéltelen lénynek, sőt a bűnre visszatartathatlan hajlammal teremtette, mindazáltal a teremtő őt végtelen bűnösnek tekinti végtelen büntetést szabván reá korábbi vétkeiért; és ha megmentésére egy végtelen szabadító meg nem jelenik, végtelen gyötremre van kárhozthatva. Azt kérjük, miként vádolhatja valaki a mi jószágos és igazságos Atyánkat teremtményeinek illetén kormányzásával? Mi azt tartjuk, hogy az ember nem teremtett oly állapotban, mely végtelen engesztelést szükséges; azt sem hisszük, hogy bármely teremtmény oly állapotra juthatna, a melyből őt Isten ez erőszakos eszköz nélkül meg ne szabadíthatná. Bizonyára, ha egy az igazság iránt való végtelen elégtétel elmulthatlanul szükséges lenne a mi üdvességünkre, ha Isten épen azért vett emberi természetet magára, hogy amaz elégtételt teljesítse s ha e tény az evangéliumnak sajátos dicsőségét, életét, lényegét és megváltó hatályát alkotja, azt legalább egy bibliai helyen tisztán és határozottan kifejezve kell találunk. De ismétljük, mi egyetlen egy ily helyet sem találunk. Továbbá azt tartjuk, hogy az a tan, a mely szerint Isten saját lázadó alattvalóiért vér- és engesztelő-áldozatul lesz, épen oly észszerűtlen, a mily szentírás-ellenes. Mi mindig azt hittük, hogy az engesztelést, ha ez szükséges a megbántott uralkodó irányában, nem annak kell végbevinni; és mi nem képzelhetünk helytelenebb módot az ő tekintélye védelmezésére, mint, hogy ő maga vegye magára azt a büntetést, a mely törvényeinek áthágóit illeti. Egy más ellenvetésünk is van. Ha a végtelen engesztelés szükséges s következőleg ha ezt csak Isten tudja végbevinni, akkor nem látunk egyebet, minthogy, Istennek szenvedővé kell lennie és magára vennie a mi fájdalmainkat és szenvedéseinket; a mi oly gondolat, a melytől a kegyes lélek megborzad. E nehézség kikerülésére azt mondják, hogy Krisztus, mint ember szenvedett, nem mint Isten; de ha csupán az ember szenvedett, ha csak az emberi véges lélek szenvedett, ha Krisztus, mint Isten végtelen boldog volt a keresztfán s csak rövid ideig tartó és korlátolt fájdalmat érzett az ő emberi természetében, akkor kérjük, hol van a végtelen engesztelés? Hol van az a magasztalt remény, a melyet e tan állítólag a bűnösnek nyújt?

Minket egészen elrémít az az ellenvetés, melynél fogva a bűnös számára semmi remény nincs, ha Krisztus nem volt végtelen Isten. Valóban, ha végtelen jóságú és hatalmu Atyánk van a mennyben, akkor semmi más végtelen személyre nincs szükségünk, hogy minket megszabadítson. A közönséges tan lealacsonyítja és tiszteletlenséggel illeti az egyetlen egy igaz Istent, a mi atyánkat, mintha ő egy magával egyenlő második és harmadik istenség segítése nélkül nem tudná helyreállítani az ő gyarló teremtményét, az embert. Mi nem bírunk a mi felebarátaink bátorságával. Mi kezünkben a szent írással és amaz ünnepélyes bizonyítékokkal, a melyeket az az Isten egységére és Krisztus alárendeltségére nézve magában foglal, nem merünk Isten és a Jézus atya mellé egy vele egyenlő vagy versenytársat állítani, a ki vele megváltatásunk eszközlésében egyenlő vagy versenytárs legyen vagy hogy azt egy nem származott és végtelen hatalom által vitte végbe. Vagy, a mint ez gyakran történni szokott, azt kérdik tőlünk, hogy mit remélünk, ha Krisztus nem a legfőbb Isten? Mi erre azt feleljük, hogy a mi reményünk az ő atyjának és a mi atyánknak határtalan és mindenható jósága; az a jóság, a mely nem kívánhat végtelen engesztelést egy gyarló és véges teremtmény büneiért. Istennek lényeges és változhatatlan kegyelme teszi a bűnös reményének szentírászerű alapját s nem Krisztus végtelen volta. A szentírásban a mi mennyei Atyánk mindig úgy van feltüntetve, mint üdvösségünknek egyedüli, eredeti forrása és első oka; és senki se merészkedjék az ő dicsőségét mással megosztani. Hogy Jézus minket megszabadítani eljött, ezt egészen az atya jótekonny intézkedésének köszönjük. Hogy Jézus tökéletesen alkalmas a mi üdvösségünk munkálására, ezt nem azért kell hinni, mert ő maga a legfőbb Isten, hanem azért, mert a legfőbb és nem tévedő Isten őt e hivatalra kiválasztotta, elküldötte és hatalommal ruházta fel. Mi hálással elismerjük azt, hogy az ő halála fontos eszköze üdvösségünknek; de annak hatályosságát Istennek az emberi nem iránt kegyelmes hajlamának tulajdonítjuk. A bocsánat reményét Jézus Krisztusnak független és végtelen elég voltára építeni annyi, mint szentírás ellenes és hamis alapra építeni, mert Jézus azt tanítja nekünk, hogy ő magától semmit sem tehet; hogy minden hatalmat az Atya adott neki és hogy benne bizni lehet, mert ő nem magától jött vagy nem azért jött, hogy a maga akaratát tegye, hanem mert az Atya küldötte. Mi Krisztusra támaszkodunk ugyan, de ez azért van, mert ő „a szegletkő, melyet Isten kiválasztott és Sionba he-

lyezett“. „Istennek az a megbocsátó szeretete, a melyet ő Jézus Krisztus által az emberiségnek kijelentett s általa gyakorolt, alapja a bűnbánó reményének, a melyen mi főképen nyugszunk s a melynél szilárdabbat a mindenség nem nyújthat nekünk“.

Hogy az evangélikusok kátéjukban miként tanítják dogmájukat idézek egy nagyon elterjedt jó kis könyveeskéből.¹

„De ha bűnösök is vagyunk mindnyájan, lelkünk megtisztulhat. Mert az emberben él a javulásnak érzete és a jóra való képesség sem hiányzik benne.

Minden még a legesekélyebb bünt is meg kell hogy bánja az ember; csak ekkor fogad a mi Atyánk ismét kebelére, ki el nem taszítja magától a legnagyobb bűnöst sem.

Hisszük azért bűneink bocsánatát. Javulásunkon folytonosan kell munkálkodnunk, mert a megállapodás veszélyes, még veszélyesebb, ha a régi bűnbe ismét vissza-esnénk“. — Ez már érthető beszéd. —

Ha tisztul az evangélikusok dogmája a megigazulásról, az nem lehet más, mint a hogy Grátz a modern theologia után hirdeti kis vallástanában s a mi egyezik az unitárius felfogással. Minden törekvés végoka eljutni az igazságra s ez a czél a vallásos dolgokban is. Mi megelégednénk, ha visszatérhetnének a többi keresztyén felekezetek is a Krisztus eredeti felséges tanításaira, a mint azok az evangéliumokban le vannak írva.

¹ Grátz Mór „Légy hű“. Evangélikus keresztyén vallástan. Kolozsvár. 1888. 18 l.

Mikor lett János Zsigmond fejedelem unitáriussá?

E kérdés nagyfontossága a XVI. sz. hitmozgalmainak vizsgálásánál. Jakab Elek „Dávid F. emlékében“ 1568-ra teszi János Zsigmondnak tanácsosaival együtt való áttérését, kik Lakatos és Iliá róm. kath. történetírók szerint a második gyulafehérvári nagy hitvita után egyszerre lettek unitáriussá.

A körülmények egybevetéséből már több évvel ezelőtt bizonyosnak látszott előttem az, hogy János Zsigmond már 1567 derekán az unitáriusok pártjára állott. Nyomdát állított részükre, hogy a debreczeni zsinat sajtó alól kikerült, szakadást és gyűlöletet hirdető határozatainak az irodalom terén is megfelellessenek. A zsinatok és hitviták iránt mind jobban kezd érdeklődni s most már nyíltan a Dávid Ferencz győzelmét óhajtja. 1568. elején Tordán országgyűlést tart, hol törvénybe iktatja, már mint unitárius fejedelem, a lelkiismeret szabadságát. Mint Szilágyi Sándor hangsulyozza, a Dávid Ferencz meggyőződése nyer kifejezést a tordai törvény e szavaiban: „A hit Istennek ajándéka.“

Lubienecius Szaniszló a lengyel reformatio történetéről írt művében e korból egy nagybecsű forrást közöl, mely a fennebb nyilvánított felfogást történeti bizonyosságra emeli. Blandratának levele ez, melyet két héttel a tordai országgyűlés után, 1568. jan. 27-én írt Segesvárról a kis-lengyelországi unitárius ekklézsiáknak, melyeknek ő egykor seniora volt. E levélben elmondja Beza eretneküldöző könyvéről lesújtó vélekedését. (Önálló munkában is megfelelt 1574 végén Beza művére.) Emliti ezután Melius ravasz fondorlatait s Egri Lukácsnak (Pastorum omnium eruditissimum fratrem nostrum) Schwendi Lázártól bebörtönözését. Kéri őket, könyörögjenek az Istenhez, hogy a közelgő nagy disputációban legyen velők, mint az 1566-ki gyulafehérvári disputációban is hathatósan jelen volt. Eldicsékszik azután a lengyel hitfelek előtt Erdélyben most mellette álló jeles hitbajnokaival, a kiket semmi félelem sem tarthat vissza az egy Isten dicsőségének prédikálásától. Óhajtja, hogy az Isten

tökéletességre vigye, a mit elkezdett általuk s végre ezt is tudatja velök:

„Habemus typographum planè nostrum, et Serenissimum Principem, qui audire omnia, expendere et iusto iudicio persequi velit... Orate quaeso Dominum ut hunc Serenissimum Principem saltem nobis custodiat, si tamen erit voluntas ipsius.“ (*Historia Reformationis Polonicae*. Freistadii, 1685. Pag. 230.)

A mit e levélben Blandrata a fejedelem hitbéli álláspontjáról közöl, megerősíti azt az 1568. évbéli gyulafehérvári hitvita s kétségtelen bizonyosságra emeli a következő évben tartott nagyváradi disputatio. Melius is tisztában volt a fejedelem hitével, mint könyveinek egyes czélfázisaiból kitűnik. Mégis ugyane Melius, 1570. aug. 10-én a csengeri hitvallás ajánló levélben magának a fejedelemnek ily hangon merészel írni:

„Igen örvendeztünk, mind én, mind az összes atyafiak, hogy királyi Felséged minket 1566. és 1567-ben Erdélybe és a mult évben Váradra is meghívatott a zsinati vitákra és a mi értekezéseinket, vitatkozásainkat jelenlétével diszesítette és a zsinatok megtartását királyi bőkezűségével, adakozásával előmozdította. Emlékezem, hogy midőn a mi alkalmatlan beszédeinket kegyelmesen eltűrte, azt mondotta volt: nem azért kérdez engem, *mintha a Blandrata eretnkségét elfogadni akarná*, hanem csak az igazságot akarja megismerni. Midőn ezt az én atyámfiainak előadtam, igen örvendettek és egyező szívvvel kérték az Istent a Felséged életéért.“ (Kiss Áron, M. ref. zsinatok végzése. 655. l.)

Igy közli Melius nyilatkozatát a tudós Kiss Áron a Protestáns Theologiai Könyvtár XV-dik kötetében, mely kiváló jelentőségű munkának bevezető és felvilágosító részletei, fájdalom, megbízhatóság tekintetében nem a legjobb lábon állanak. Lampe kiadásában Melius leveléből világosan megtudjuk, hogy a nagyváradi zsinat alkalmával történt az az egész jelenet, a miről ő a csengeri hitvallás ajánló levélben megemlékezik. Ugyanott ő szerinte négy szem közt (privatim) kérdezte ki őt a fejedelem, kijelentve azt, hogy az igazságot akarja megösmerni s a Blandrata eretnkségét (igy) nem akarja elfogadni. Csaknem két lapon keresztül adja elő azután hiveinek Melius, mit mondott ő ez alkalommal az egyetlen egy Isten igaz ismeretéről a tőle tudakoló királyi Felségnek, ki mindenben helyeselte szavait, elfogadta nézetét és kinyilatkoztatta: ő még nem fogadta el a Francisco-Blandratisták (*igy!*) vallását; nem is fogadja

el, csak azt akarja vizsgálni és megtudni, vajjon igaz-e az és az Isten ígéjére van-e alapítva. Az ezekről történt kijelentésnek örvendtek aztán meg oly nagyon a Melius hívei, ki állítása szerint nem késett a négyszem közt való beszélgetés igazságait még a nagyváradi zsinat alkalmával az atyafiak elé tárni, mint látjuk, az ő megszokott szavajárásával s bizvást elhíhetjük, az ő megszokott őszinteségével is. (*Lampe*, *Historia Ecclesiae Reformatae*. 265. 266.)

Fölösleges a fentebbiek után arra is rámutatni, hogy a fejedelem előtt Melius még a csengeri hitvallás ajánló levelében is jónak látja eldicsekedni az ő mult évi váradi győzelmével, melyhez hasonlóan a minap Belényesen is, Békésen is legyőzte a Dávid Ferencz híveit s végül tudatja az érdekes hirt, hogy Genfben Beza az ő három művét nemsókára kiadja, melyekből majd világosabban is okulhat mindenekről ő felsége. Azt mondanunk sem kell, hogy e művek Genfben sohasem láttak napvilágot s hogy Belényesen még Melius halála után is virágzott a legyőzött és meghódított unitárius eklézsia, mint erről hitelesen tanuskodik ott szolgált papunknak, Basilius Istvánnak, a főiskolai könyvtárban fenmaradt egykoru följegyzése.

A ki ismeri a XVI-ik száz magyar egyháztörténetét, az tudja, miért festi Melius az ő hívei előtt a közte s a fejedelem közt lefolyt jelenetet oly színezettel, melynek komoly történetirő hitelt nem adhat; sőt magok a kálvinisták is orthodox hitőknek e nevezetes hódítását a Melius babérjai közé mindeddig nem számlálták. A csengeri zsinat előtt egy néhány hónappal jelent meg magának a fejedelemnek ellenőrzésével, sőt nyílt jóváhagyásával „A Nagyváradi Disputatio“ története, melynek vége felé a „Felsőges király“ szavával ezeket olvassuk:

— Ma reggel mű Melius uramat behivattuk vala hozzánk és intők, hogy az Istennek igazsága mellé állana és lelki esméreti ellen azt ne oppugnálná: mert lehetetlen dolog volna, hogy nem értené. Műnkünk ő azt mondá: „Él az Isten és úgy vigyen ki békével az Felsőged ajtaján, hogy ennek előtte soha nem tudtam, mi légyen a Krisztusnak istensége. Azt sem tudtam, micsoda Krisztus istenségét prédikállottam és mit mondtam. (?) Hanem a tegnapi napon hogy az jámbor (Dávid) Ferencz uram veté a kérdést előmbe, úgy bújék az éjjel fejembe: és te Felsőged meghallja, mint felelek ma a Ferencz uram kérdésére a kösség előtt.

Meg is felelt mindjárt Melius a zsinati község előtt a fejedelem felhívására, de merőben az előbbi orthodox állásponton maradv.

Hogy óvatosabb lehessen, még ezt is hozzátette kijelentéséhez:

— A mit én ma a papirokból előolvasék a kérdésre, az atyafiak nevével, azont (ugyanazt) vallom mostan is.

János Zsigmond mihelyt látta, hogy csalódott várakozásában, legott véget vetett a további disputációnak: „Mert egyéb országunknak gondjai kényszeritenek, hogy Erdélybe be keljen mennünk“...

Valóban a nagy készüllettel egybehívott váradí zsinatnak minden fáradozása megtört a Melius és pártja merev ellenállásán, szilárd hitbéli meggyőződésén.

Bár Váradon sokan álltak a kálvinisták közül az erdélyiek hitvallására, a zsinatról hazatért orthodox papok mégis mindenütt az ő győzelmökkel dicsekedtek. Képzelni lehet, mily kellemes zuhanyképen hatott ezek után Melius hiveire a disputációnak az ellenpárttól eredő leírása és kiadása, mely Meliusnak a zsinaton követett eljárását kétszínűnek tünteti fel s a fejedelemmel is elítelteti.

Melius azonnal tollat ragadott s kiadta a csengeri zsinaton megvitatásra szánt propositiókat. Juliusban Báthory György pártfogásával megtartotta e zsinatot s le is győzte ott kedve szerint a meg nem jelent unitáriusokat. Augusztusban kiadta a Csengerben hozott határozatokat, bölesen elhagyva a nyomtatásból az országos törvényekbe ütköző részleteket. (Csak kéziratban rejtegetve maradt utolsó czikke: „A rút eretnekek és Antikrisztusok eltörléséről.“) Ugyanekkor bevezetéképen ajánló levelet mellékel egyenesen magához az unitáriusokat pártoló fejedelemhez. Ez ajánló levélben lefesti a fejedelemmel szemben Váradon lefolyt jelenetet az ő somogyi vasikos Iházhoz illő izlése szerint. Egy merész fogással magábanbeszélgetést csinál a hatod napi disputatio előtt történt kihallgatásból s azon még csak nem is csodálkozhatunk, hogy az őt unitárius válásra térítgető János Zsigmondot megteszi krypto-kálvinistának hivei nagy gaudiumára.

Korlátlan sajtószabadság uralkodott Erdélyben János Zsigmond alatt s Meliusnak egy hajszála sem görbült meg e merényletért. Az igaz, hogy be is végezte országos hitvédő szerepét e vakmerő huszárvágással. Debreczen környékéről nem igen mozdul ki többet, Erdélybe sem jön s a következő évi marosvásárhelyi zsinat nélküle mulik el. Basilius ellen irt utolsó munkája is feltűnő keresztyénies mérsékletéről tanuskodik: szelid okoskodása, az ellenfélt eléggé megbecsülő humanus szelleme most teljesen elűt az 1570. első felében kiadottaktól, melyekben ki nem fogy a gunyból és szitokból s

szenvedélyes haraggal dühöngve tüzre és pokolra szánja az erdélyi eretnek bestiákat.

Nem állhat tehát meg valóságként a történelem ítélőszéke előtt Melius nyilatkozata János Zsigmondnak 1569. évi hitbéli álláspontjáról s előadása a váradi fejedelmi palotában köztük lefolyt jelenetről, mint a pia fraus nem utolsó mesterfogása, egyenesen a mesék birodalmába utasítandó. Ezzel szemben Blandrata értesítése 1568. január haváról fontos történeti bizonyíték, melyet a közvetlen előtte és utánna lefolyt események kétségtelen bizonyosságra emelnek. János Zsigmondról ezekre támaszkodva bizton kimondhatjuk, hogy 1567. második felében már ismét magáénak tekinti Dávid Ferencz és Blandrata újabban is reformálni akaró törekvéseit. Támogatja is őket ez időtől fogva egészen 1571. márcz. 14-én bekövetkezett haláláig az új felekezet szervezésében; úgy, hogy bátran elmondhatjuk: a ma holnap negyedfél száz éves unitárius egyház teljes negyedfél esztendeig részesült a fejedelmi kegy és hatalom jótékony támogatásában.

KANYARÓ FERENCZ.

A székely-keresztúri zsinat.

(Aug. 27. 28. 29.)

I. Daniel Gábor megnyitó beszéde.

Méltóságos és főtisztelendő zsinati egyházi főtanács!

Midőn ezen helyre jöttem, hol ezelőtt husz évvel tartott zsinatunkon vallásunk alapítója és első püspökünk Dávid Ferenc halálának háromszázados évfordulóját ünnepeltük, lelkem áthatott az ő szellemétől. Ennek benyomása alatt üdvözlöm a tisztelt egyházi tanácsos atyámfait. És midőn ezt lelkem mélyéből teszem, kívánom, hogy a dicsőültnek előttünk örökre élő szelleme vezessen tanácskozásainkban.

Nem ezélem a mult sötét korszakát ecsetelni. Élünk a jelennek, mely ha sok tekintetben kedvezőnek is mutatkozik, de nem nélkülözheti azon hitbuzgóságot és összetartást, mi a multban az enyészettől megóvott és mely jövőnket biztosíthatja. Ez egyesítse hitsorsainkat, tartózkodjanak azok közel vagy távol azon központoktól, hol vallásunk szelleme tömörülten lobog.

Oly korszakban élünk, melyben a társadalmi igények fokozatosan nevednek. Ezeknek lehető kielégítéséhez, mennyiben vallásközönségünk érdekelve van és a mennyire annak anyagi ereje engedi, bizonyos határig készséggel járul. De daczára a közelebbi években több hitbuzgó hitsorsaink által tett nagy alapítványoknak, koránt sincs vallásközönségünk azon helyzetben, hogy mindazon igényeknek, melyeknek kielégítését méltányosnak találja, eleget tehessen.

Ha visszagondolunk a mult időkre, midőn tanintézeteinket saját erőnkéből tartottuk fenn, különösnek tetszik, hogy ma már azokat sem vagyunk képesek az állam hozzájárulása nélkül azon színvonalon fenntartani, melyet a mostani tanrendszer megkövetel, de megkövetel a tudományos miveltségnek korunk alkotta szelleme.

Ezen igények kielégítése miatt, minden államsegély mellett is,

nagy anyagi áldozatot követel a kolozsvári főtanodánk fentartása és újból építése. De mi lenne vallásközönségünk, ha annak még egy a jelenkor követelmeinek megfelelő főtanodája sem lenne. Már pedig ha építünk, azt nemcsak évtizedekre építjük, hanem oly módon berendezve, hogy a késő nemzedék növekedő igényeinek is megfeleljen.

Különben örömmel jelezhetem azon méltányosságot, melyet a közelebbi időkben a kormánytól tapasztalunk. Azelőtt mindég számunk csekélyisége vétetett figyelembe és szolgált zsinormértékül a segélyezésnél és nem azon ős erő, azon igaz hazafi érzés és azon értelmiség mérve, mi ezen, más felekezetekhez viszonyítva, csekély számu magyar únitárius elemben rejlik. Ennek fokozása biztosíthat nekünk hazánk területén oly állást, mely egy valódi magyar kormány előtt a mi mivelődési törekvéseinknek nemcsak elismerésére talál, hanem anyagi segélyezésének fokozására is.

Sz.-kereszturi tanodánk kultur missiója is csak közelebb lett kormányunk által elismerve, ennek tulajdoníthatjuk azon csekély segélyt, melyet annak pár év óta juttatott, melynek emelése és annak berendezése csak a főiskolánk felépítése után következhetik.

És mit mondjak tordai iskolánkról, az állammal való szövetkezést csakis a mi szükös anyagi helyzetünk idézte elő. Azonban, a mennyire csak lehető, az unitárus jelleget biztosítottuk.

Tagadhatatlan, hogy általában a taníttatás költségesebbé vált, de könnyitenek azon sok tekintetben számos jötevőinknek alapítványai és ösztöndíjai.

Mind ezen jötevőink, kik nagyobb vagy kisebb mérvben járultak vallásközönségünk és nevelés ügyünk érdekeinek felkarolásához, örök hátlára köteleztek. Nem tekinthetjük ezeknél az alapok mérvét; hanem azon hitbuzgóságot, mely nemes tetteiket irányította. Azonban ezek közül egynek nevét nem hallgathatom el, nemcsak azért mert ennek alapítványa legnagyobb, hanem azért, mert neki fiatalsága óta, egyedüli célja volt egyházának élni, annak gyűjteni mennél többet, önmagától pedig megvonni mindent, mi életfentartására — az ő szigorú felfogása szerint — nélkülözhető volt.

Ezen magasztos jellemű kegyes jötevőnk Berde Mózes. Azonban ezen hagyatékhöz sem jutottunk nagy küzdelem nélkül, mi annak nem csekély százalékát emésztette fel és mostanig késleltette a nagy hagyományozó rendelkezésének életbe léptetését. Ezt is békés uton értük el, nem tartván vallásos érzületünkkel megegye-

zónék, hogy saját vallásközönségünk kebelében azon érdekeltek részéről, kik békejobbjukat felénk nyújtották, azt el ne fogadjuk és ezekkel elmentünk a méltányosság szélső határáig. Megkivánom ez alkalommal jegyezni, mikép a boldogult nagy alapítványának rendeltetését annyira körülírta; hogy a vallásközönség nagyon csekély oly összeggel rendelkezhetik, melynek kijelölt rendeltetése ne lenne.

Minek utána a megdicsőült nagy szellem iránt a kegyelet adóját leróttam, más tárgyra térek át.

És ez a közelebb alkotott egyház politikai törvények, melyek legérzékenyebben érintették az erdélyrészi protestáns lelkészi kart és azok között az unitáriusokét. És mit tapasztaltunk ennek tárgyalása alatt? Ezek részéről bármely téren sem merült fel ellenmondás, mert nagyobb volt nálók a hazafi érzés, mint az önérdék. Nagy elismeréssel kell megemlékeznem azon derék fiatal lelkészeinkről, kik a közelebbi években magukat ezen csekély jövedelemmel kecsegtető pályára szánták holott más jövedelmezőbb állásra képezhetők volna ki tehetségeiket. Ebben is a Dávid Ferencz szellemét láttam, ugy a vallás iránti mély érzést és odaadást. A theologusok száma legközelebb csökkent ugyan, de remélem, hogy lelkészeink jövedelmeinek kiegészítéséről szóló törvény kedvezménye mind több ifjainkat fogja azon pályára vonzani. Ideje is volt a törvényhozásnak azon meggyőződésére jutni, hogy a lelkészek nemcsak egyházuknak, hanem a hazának is tesznek szolgálatot, midőn a népet az igaz erköles ösvényén vezetik, mely alapja minden országnak, melynek meglazulása feloszlásra vezetne.

Midőn az ifju lelkészi karról megemlékeztem, hasonló elismerésemet fejezem ki az öregebb nemzedék iránt is és mindazok iránt, kik magasztos hivatásuknak tehetségök szerint megfelelni igyekeznek az által is, hogy a nagy részben községi és állami népiskoláinkban az unitárius vallás tanítását, avagy a helyzethez képest annak ellenőrzését, nem hanyagolják el, nehogy e miatt meggyengüljön a községi népiskoláink növendékeinél azon unitárius vallásos szellem, mely alapját képezi vallásközönségünk létezésének és fennállásának.

Évek óta élénken foglalkoztunk vallásközönségünk hatóságainak szervezési kérdésével, melynek megoldása már elődázhatatlanná vált.

Az őszi rendes egyh. főtanácsból kiküldött bizottság nagy szorgalommal összeállítván annak körvonalait, azokat a mult hónapban tartott rendkívüli egyh. főtanács némi módosításokkal elfogadva annak közelebbi életbeléptetése következik.

Azt hiszem, hogy mindazok, kik ezen szervezet részleteit ismerik, azt a jelen helyzet és szükségletnek megfelelőnek találják, annyival is inkább, mert a szerzett jogokat épségben kívánja fenntartani.

Különben a gyakorlatba vétel fogja megmutatni, hogy mennyiben hiányos ezen szervezet, a tapasztalat szerint lehet majd azon változtatni, vagy javítani.

Az egyházi fő- és képviselő-tanács hatásköreinek megjelölésénél az eddigi gyakorlat szolgált irányadóul.

Azonban az ügyek ellátásának gyorsabb menetére az ugynevezett currens ügyek, nem mint eddig az egyh. képviselőtanács ülésében láttatnak el, hanem elnökileg, mi az egyházi képviselőtanács rendes üléseit egy havira szállítja le. A más mi szintén igen előnyös változtatás az, hogy az elnökség az egyh. képv. tanács üléseinek tárgysorozatát a tagoknak előre megküldi, mi által azon vidéki egyházi tanácsosok is, kik az egyh. képv. tanácsnak tagjai, tájékozást szerezve, az őket inkább érdeklő tárgyak ellátásában részt vehetnek. Eddig pedig előre nem lévén azon egyházi tanácsosok tájékozva sem azon tárgyak iránt, sem azon időről, mikor oly tárgyak vétettek elé, melyek vagy mint az egyetemes vallásközönségünket, vagy egyes köröket kiválóan érdeklők tárgyalásánál vallásos buzgóságoknál fogva részt venni óhajtották volna.

Egészen új intézmény az egyházi és püspöki titkári állás szervezése. Ezt pedig szükségessé tette azon teendők szaporodása, mely az egyházi kormányzat terén a püspökünkre háramlott. Ki oly kezelési teendőket is végez, jelenleg, mely állásával nem megegyező, a mellett elvonja idejét azon magasztosabb teendőktől, melyek mint vallásközönségünk fejének fő hivatása. De másfelől szükségessé vált azért is, hogy legyen egy oly állású egyén, ki kizárólag az egyház ügyeivel foglalkozva, annak minden részleteivel ismeretes legyen.

Lényeges újítás van előírva a pénztári kezelésre is. Mindnyájan, azok között magam is a legnagyobb elismeréssel tekinthetünk vissza azon évekre, a mióta a mi buzgó, szorgalmas és tizta kezű pénztárnokunk vallásközönségünk alapjait hűségesen kezelte és kezeli. Azonban közigazgatásunk szervezésénél nem lehetett melőzni a pénztárkezelés reformját sem.

A teendők a különböző alapok növekedésével, annyira felhalmozottak, mikép azoknak kezelése, nyilvántartása nem egy, de több egyén munkásságát kívánja és ebből kifolyólag méltányos, hogy

ezen, sőt az ezekkel kapcsolatos kezelési költségek fedezéséhez azon alapok, mennyiben az alapítók inteniói megengedik, ahhoz hozzájáruljanak.

Ennyit helyén láttam szervezetünkről felemlíteni azon hő óhaj-tással, hogy annak életbe léptetése oly egyetértéssel és jó akarat-tal történjen, a mint az létrejött, melynek alkotásánál vallásközönségünk közérdeke és annak fejlődése volt őszinte törekvésünk.

Ünnepélyes összejöveteleinknél mindég megszoktunk emlékezni azon reánk nézve megbecsülhetetlen barátságáról, mely bennünket az angol és amerikai hitsorsainkkal összeköt.

Most is lelkem sugallatát követem, midőn erről megemlékezem, mely érzés nem csak a vallásos érzés kifejezése; hanem kifejezése azon forró rokonszenvnek, melylyel az angol és amerikai honfiak irántunk, mint magyarok iránt viseltetnek. És ha szintén magas válaszfalat képez közöttünk a távolság, fennáll köztünk a folytonos érintkezés, mely gyakran személyes találkozásban is nyilvánul. Ilyen volt legközelebb bostoni lelkész Van Ness látogatása, ki az amerikai unitárius társulat megbizásából értesített, hogy amerikai hitsorsosaink bármikor készséggel fogadnak és ellátnak egy magyar unitárius tanulót a Harvard egyetemen.

A tárgysorozat feltünteteti a zsinati főtanács teendőit. Felhivom erre becses figyelmöket.

Sajnálattal említem fel, hogy buzgó kartársam báró Petrichevich Horváth Kálmán jelenlétét nélkülöznünk kell az ötlet legközelebb ért családi veszteség miatt. Azt hiszem mindnyájunk nevében szölok, midőn ezen szomorú alkalomból a legőszintébb részvétünknek adok kifejezést.

És még egyszer legyenek mindnyájan általam legszívélyesebben üdvözölve és ezzel ezen zsinati főtanácsot megnyitottnak nyilvánítom.

II. Jelentések.*

1. Közigazgatási és pénzügyi jelentés.

Mélt. és Főtiszt. Zsinati Fő-Tanács!

E. K. Tanácsunknak ezen jelentése csupán 10 hónap munkáságát öleli fel, miután utóbbi rendes főtanácsunk óta ennyi idő tölt el. De a végzett munka az idő rövidegével fordított arányban áll,

* A püspöki jelentést már közöltük a mult számban.

hiszen az alatt tartatott az a rendkívüli főtanács Kolozsvárt, a mely egyházunk történelmében korszakot alkotó lesz, mind a Berde Mózsa nagy jótevőnk alapítványa életbeléptetésével, mind pedig egyházunk főbb hatóságainak, az E. Képviselő, E. fő-, és Zsinati főtanácsok szervezeti szabályainak megállításaival. A szervezeti szabályzat és a Berde Mózsa végrendelete a főtanács határozata értelmében ki-nyomatott. Ezek a szabályok E. K. Tanácsunk arezulatját is nagy mértékben át fogják alakítani, el annyira, hogy az eddig fennállott rendszer keretében ez az utolsó jelentésünk.

A Berde siremlék fölállítása iránti munkálatot megkezdettük.

Jelentésünkben az első helyen emeljük ki, hogy a b. e. Fel-séges asszony Erzsébet királynénk dicső emlékére rendezett országos gyűjtésben E. K. Tanácsunk fölhívására egyházközségeink is részt vettek és a Főt. püspök urhoz begyűlt 145 frt, a mely felküldetett az illető pénztárhoz.

Örömmel jelentjük, hogy a mult évi E. Fő-Tanács határozata értelmében kért újabb egyházi államsegély 5000 frtban megadatott és kiutaltatott. Erről külön előterjesztést teszünk.

A kongrua vagyis lelkészi államsegély ügyében a vall.- és közokt. minister ur ő nméltósága külön utasítást és bevallási ivatek boesátván ki E. K. Tanácsunk azokat vette igénybe és a bevallásokat a megadott utasítások alapján a ministeri ivateken kérte be. A bevallások és a szükségelt okmányok elbírálására, előkészítésére E. K. Tanácsunk a Főt. Püspök ur elnöklöte alatt, közög. jegyző Boros György, Mózes András és Orbók Ferencz fiait küldötte ki és bizta meg. A bizottságnak ez a munka négy havi idejét vette igénybe, főleg azért mivel egy pár körben semmi egyöntetű megállapodás nem volt az eljárásra nézve. E. K. Tanácsunk a bizottság által felszerelt folyamodványokat felterjesztette július hónap első felében 158—1899. sz. alatt. Megemlítjük, hogy a kérelmek közül több visszaérkezett kiegészítésre, mivel a bizonyítványok ninesenek megfelelő szabatossággal állitva ki. A kiegészítési munkálat előre láthatólag több időt fog igénybe venni, a mi természetesen a segély folyóvá tételét hátráltatja.

Felkezeti iskoláink tanítói fizetésének államsegélyből kiegészítése és a most már esedékessé vált ötödéves korpótléknak kiutalása minden fennakadás nélkül történik. Sérelmesnek veszik tanítóink és ebben egyetért velök E. K. Tanácsunk is, hogy az egyháztól kapott kántori fizetésük nem vétetik be a nyugdíjigény alapjául, holott fizetésüknek annyira kiegészítő része, hogy a minister ő nmélt. csak ennek bétudásával adja részökre a fizetés pótléket. E tekintetben felterjesztésünk eredménytelen volt.

Szerződést kötött E. K. Tanácsunk vallás- és közokt. minister ő nméltóságával a dézsfalvi, nagy-ajtai állami iskolák tanítóira nézve, hogy egyházunkban énekvezéri teendőt végezzenek. A böződi iskola államosítása folyamatban van. Az abrudbányai áll. iskolának énekvezérségre kötelezett tanítója és az egyház között az

énekvezéri fizetés miatt ellentétek merültek föl. Miután az ügy szerződésileg van rendezve E. K. Tanácsunk fölirt vall.- és közokt. minister ő nméltóságához, kérvén a szerződés betartását. Választ még nem kaptunk. A h.-almási, h.-szt.-páli és csókfalvi áll. iskolák meg egyházközségünk között a szerződéses viszonyt rendeztük. Folyamodtunk Dombóra egy másod-tanító segélyezéséért. Az ügy tárgyalás alatt van.

Folyamodtunk volt vall.- és közokt. minister ő nmélt.-hoz a buzaházi, iklandi, csikfalvi és vadadi tanítók fizetésének egyházilag adott segély helyett államsegélyért, a mit részint megis nyertünk, részint ujabban kértünk.

Esperes afiai a rájok bizott ügyek intézésében kiváló szorgalmat és figyelmet tanusítottak, a mit örömmel ismer el E. K. Tanácsunk.

Az esperesi vizsgáló székek az egyházközségeket meglátogatták, megvizsgálták és általában véve mindenütt jó rendet találtak. Raffaj Domokos esperes afiát a vizsgálatokon betegsége miatt köri-jegyző afia helyettesítette. Külömben egyéb ügyet gondosan végzett. Mind a mellett is hogy hiveink áldozatkészsége és buzgósága elismerésre méltó, több helyen van égető nagy szükség. Első helyen kell említenünk szentháromsági és gagyai egyházközségeinket, hol a templomok annyira megrepedeztek, hogy életveszélyessé váltak és e miatt közig. hatóságilag betiltatott. Gagyai egyházunk az építési tervet már megkészítette, azt E. K. Tanácsunk bizonyos föltételek mellett jóvá is hagyta. A szentháromsági templomra nézve szakértői véleményt kértünk ki és annak alapján fog a munka keresztül vitetni, ha arra módot és lehetőséget találunk. Kedei egyházközségünk templomát is szakértővel vizsgáltattuk meg és a kapott vélemény alapján megadtuk a fölhatalmazást az újra építésre. A buzgó és áldozatkész hivesek figyelmébe ajánljuk mind három templomunkat. Kis-Solymosban, Ravában, H.-Karácsonfalván (papilak); Bölönben, Derzsben, Lókodon (papiház); Oklándon nagyobbrendű építkezések folynak. Karácsonfalvának és Oklándnak fölhatalmazást adtunk kölcsön fölvételére, miután más módon nem boldogulhattak. Sajnálattal vettünk tudomást arról, hogy Tarcsafalván a nagy költséggel épült templomnak sem elhelyezése, sem méretei, sem munkája nem felel meg a jóváhagyott tervnek. Utasítást adtunk, hogy a vállalkozóval szemben lépjenek föl és hozassa helyre a helyre hozható hibákat. Bizony, itt az egyházközség előjáróságát nagy mulasztás terheli!

Mint egyházaink életében igen szép jelenséget örömmel jelenti E. K. Tanácsunk, hogy Györfi György és neje iszlói lakósok tekintélyes vagyonukat végrendeletileg egyházközségünknek hagyták, arról a végrendeletet kiállították és ide bemutatták. E. K. Tanácsunk meleg köszönetét fejezte ki a kegyes végrendelezőknek és a szükséges utasítást megadta, Isten előtt legyen kedves a nemes szándék.

Csókfalvi egyházközségünknek Biró András egy kis darab erdőt ajándékozott.

A kegyes adományok az egyházközségekből buzgóságra mutatnak.

A Dávid Ferencz Egylet az énektanítás ügyében kiadott füzetét beadván, az ajánlattal kiküldetett egyházközségeinknek figyelembe vételre.

A korondi egyházközségnek Lörincz Lajos több évvel ezelőtt egy 1000 ftról szóló ajándék levelet adott volt be, de mivel azután családot alapított, E. K. Tanácsunk a kötelezettség alól saját kérésére feloldozta, hogy fordíthassa családjára javára.

Vásárlás utján gyarapodott székelykereszturi, h.-almási, f.-vár-aljai, tordátfalvi, ravai egyházközségeink birtoka.

Sz.-Udvarhelyi egyházközségünket felhatalmaztuk a Tóth Ferenczné-féle alapítvány telek eladására, miután az egyházközség más czélszerűbb telket vásárolt s miután az eladás az alapító akaratával nem ellenkezett.

Az esperesi díjak szedése ellen Szentkirályi Árpád egyh. tanácsos afa feliratot intézett E. K. Tanácsunkhoz. Válaszul megirtuk, hogy E. K. Tanácsunknak nem áll jogában a most gyakorlatban lévő szabályt megváltoztatni. Hogy E. K. Tanácsunk az ügyben szükséges előterjesztést és javaslatot is megtelhesse, kimutatás kért Esperes fiaitól az összes díjakról. A jaslátot jövő évi Fő-Tanácsunknak meg fogjuk tenni.

A taresafalvi havas per elbékülés utján van s reméljük, megoldást nyer.

Néhai közpénztárnok Filep István hagyatékában a várfalvi egyházközségnek egy 30 frtos kötvénye megkerülvén, az értékesítés érdekében megindítottuk az eljárást.

A Bethlenszentmiklósi egyházközséget felhatalmaztuk (141) hogy a változott viszonyoknak megfelelően a kepefizetésben némi módosítást eszközöljenek, miután ez mind a hiveknek, mind belső ember afaainak előnyös lesz.

A székelykereszturi gymnasiumot illető Raffaj-féle hagyaték-ügyről külön jelentést teszünk.

A b. e. Brassai Sámuel hagyatékában lévő követelések egy része már tisztázott, de még nincsen egészen lebonyolítva.

A b. e. Bátor Orbán Balázs hagyatékához tartozó Szejke-fürdő jó karba hozását sürgette az illetékes törvényszék. E. K. Tanácsunk intézkedett.

A sz.-kereszturi iskolához szükséges építkezésekre fölhatalmazást adott E. K. Tanácsunk az isk. igazgatóságnak.

A bányabükki birtokot a házi kezelésben a személyzetben történt változtatással továbbra is meghagytuk.

A buni birtok haszonbérelője felmondván, ez a birtok is házi kezelésbe vétetik f. évi november 15-től.

A kereszturi gymnt illető Bedő Sándor-féle hagyatéki 1000 frt befizettetvén, a zálogjogtörlési nyilatkozatot megadtuk.

Kereszturi gymn-nak vall. és közokt. minister ő nmélt. 1000 frt segélyt kegyesen utalványozván a fölhasználásra nézve az intézkedést megtettük.

Dicső emlékü Dr. Brassai Sámuel sirjának megfelelő emlékkövel jelölése érdekében országos gyűjtés indulván, E. K. Tanácsunk 500 frtot ajánlott föl a nemes célra s egyszersmind fölhivtuk egyházközségeinket és hiveinket az adakozásra. Reméljük, hogy ezen nagy jelesünk emléke iránt érezett tisztelet méltó módon fog megnyilatkozni hiveink adakozásában.

A jószág felügyelőség alapítványi jószágainkat megvizsgálta, azokról jelentését megtette. A jelentések a Zs. Fő-Tanács asztalán vannak. A hol megtekinthetők.

2. Tanügyi jelentés.

Mélt. és Főtiszt. Zsinati Fő-Tanács!

Az E. K. T. tanügyi jegyzőkönyvében tárgyalt fontosabb ügyekről szerencsénk van a következő jelentést előterjeszteni:

Perédi József főgymn. tanár a tanév elején súlyosan megbetegedvén Gálfi Lőrincz tanár és Márkos Albert tanárjelölt által helyettesítettük, (251. sz.) szabadságoltuk (297. sz.) és szabadság idejét az egész tanév folyamára meghosszabbítottuk (79—1899. sz.)

Klug Elemér tordai isk. főnök és tanító nov. 15-én állásáról lemondván (253. sz.) helyébe nov. 21-től ideiglenesen Nagy Flóra tanítónő neveztetett ki tanítónak (267. sz.) decz. 1-től pedig Miklós Jenő tanító (280. sz.)

Szabó Albert III. éves rendkiv. papnövendék ügyéről (30.117. sz.) külön előterjesztést teszünk.

Incefi Sámuel helyébe elhalálózása után az el. fiuisk. egyik tanítói állására ideiglenesen Csongvai Dénes IV. éves tanító képzői növendéket alkalmaztuk (79. sz.)

Nagy Lajos főgymn. tanár nyugdíjaztatása iránt benyújtotta kérelmét. Az ügy folyamatban van.

Csiky Istvánt ideiglenesen rajztanárnak neveztuk ki, a sz.-kereszturi gymnasiumhoz egy évre (137. sz.); kérelmét a polg. isk. tanárok nyugdíjintézetébe való felvétel iránt a Nagymélt. V. és K. M. urhoz felterjesztettük.

A k.-vásárhelyi különböző intézetekben tanuló unitár. növendékek vallásoktatásával Kiss Jenő polg. isk. tanárt megbiztuk (284. sz.), számára használatra hittani tankönyveket küldöttünk.

A középisk. vallástanítás tervét revideáltuk (291. 152. 162. sz.) az életbe léptetésére a szükséges intézkedéseket megtettük. A népisk. vallástanítás tervét megvizsgáltuk, helyesnek találtuk.

A múlt évi főtanácsnak a népisk. hittani könyvek iratása ügyében kiadott utasítása szerint a lépéseket megtettük, de eddig eredménytelenül.

Simó János „Unitárius Egyháztörténelem“ cz., valamint Szentmártoni Bálint „Szenttörténetek“ cz. Simén Domokos után átdolgozott kézirati művét tankönyvekül nem fogadtuk el.

Intézkedtünk, hogy a tordai és sz.-kereszturi iskoláknál a

vallás heti 2 órán taníttassék, hogy a hittani órák úgy helyeztesenek el az órarendbe, hogy más órákkal összeütközés ne álljon elő.

Kolozsvári (289. sz.) és tordai (6.14. sz.) iskolák történetének megírására a szükséges lépéseket megtettük, de eddig semmi eredményt nem jelenthetünk.

A főgymnasiummal kapcsolatos elemi fiúiskola tantervét (44.110. sz.) megállapítottuk s a tordai el. iskolára is kötelezővé tettük.

A revidealt középisk. tanterv életbeléptetésére a szükséges intézkedéseket megtettük.

A papnövendékek számának szaporítására az anyagiak tekintetbe vételével egyelőre három 50—50 frtos ösztöndíj kitüzéséről gondoskodtunk, oly VIII. oszt. tanulók részére, a kik papi pályára szándékoznak menni.

A tankötelesek pontos összeírása és az iskolába járó és nem járó tanulók pontos kimutatása céljából egy rovatos kimutatást készítettünk, azt az egyházköröknek kiküldöttük. Az isk. jelentések beterjesztésénél részben már ezek alapján készültek a kimutatások. Eredménye ez eljárásnak az lesz, hogy az iskolába nem járóknak egy része mint felmentett, elköltözött vagy felsőbb iskolába nem járó lesz kimutatható, a mi az iskolába felmentetlenül és igazolatlanul nem járók számát jelentékenyen apasztani fogja.

A sz.-kereszturi gymnasiumnál az előkészítő osztályt, a jelen évben tartott rendkívüli Főtanács megszüntette, egy új helyettes tanári állást rendszeresített s a most megválasztandó h. tanár kötelességévé tette díjazás mellett az isk. főnöki teendőik végzését.

A sz.-kereszturi VI. oszt. felállításának kérdésében külön előterjesztést fogunk tenni.

Több előfordult eset ötletéből a tanároknak és tanítóknak a szolgálatból a tanév folyamán való kilépését szabályoztuk.

A valás és közoktatásügyi Miniszter ur Ó Nagym. felhívása értelmében a népiskolákat és középiskolákat a tudóvésztől való óvakodás fontosságára figyelmeztettük s megfelelő füzetek kifüggesztésére és kifüggesztve tartására utasítottuk.

Ugyancsak a vallás- és közoktatásügyi Minister ur Ó Nagyméltósága felhívása értelmében felhívtuk az egyházköröket, hogy a népiskolák 5. és 6. osztályainak, a hol azok felállítva nem voltak, felállításáról gondoskodjanak, hogy így a népoktatási törvény által előírt egész tananyag feldolgozható legyen.

Múlt évi tanügyi jelentésünkben előadtuk azokat a lépéseket, melyek a tordai iskola gymnasiummá alakítása érdekében a magas kormány képviselője és részünkről történtek.

Sajnálattal jelentjük, hogy ez az ügy most is akkor jelzett állapotban van s azóta haladás nem történt.

Az új kollegium építése ügyében külön előterjesztést teszünk. Tisztelettel kérjük, e jelentésünk tudomásul vételét.

III. Elintézett ügyek.

Zsinati gyűlésünk főbb eseményeiről szóló tudósításunkat mielőtt megkezdendők, meg kell emlékeznünk azokról a fényes fogadtatásokról, melyekben Ferencz József, egyházunk feje ez utjában mindenfelől részesült. Nagy elismerés illeti ezért a rendezőket, mert ezzel lelkes és fölemelő hangulatba hozták az egész zsinati közönséget, s általában megadták a zsinatnak azt az ünnepélyes jelleget, mely nagyban emeli annak hatását, jelentőségét.

Az elnöki megnyitó után a püspök és E. K. T. jelentései olvastattak fel. Ezután következett a bizottságok kiküldetése az ügymenet különböző ágazatainak, számadások, költségvetések stb. megvizsgálására és a megejtendő választások ügyében a szavazatok beszédésére.

10 órakor istentisztelet tartatott, melyen alkalmi beszédet mondott Ajtai János h. almási lelkész. A püspök ugyanekkor üdvözlő beszédet intézett a templomba gyűlt közönséghez és templomozás után a papi ház erkélyéről a künnlevőkhöz.

A gyűlés folytatattatik és az E. K. T. beterjeszti az alamor-ladamosi, p. szt. Miklósi és bánya bükki birtokokról készített „Vagyon Leltárt“. A telekjegyzőkönyvek, kataszteri munkálatok, s helyi viszonyok becslése nyomán készített érték-leltár szerint a hármas birtok (5452 hold 78 □ öl) értéke összesen 453,504 frt 30 kr., melyből épületekre esik 40,646 frt, állatokra 61,593 frt. A leltár a gazdasági számadásokhoz csatoltatni határozottatott.

Hajós János iskolafelügyelő gondnok és Nagy Károly köri f. gondok haláláról szóló jelentések sajnálattal vétettek tudomásul s érdemeik jegyzőkönyvileg megörökítették.

Benczédi Gergely pénztárnok lemondása visszavételére kéretett fel. Boros György és Mózes András jegyzők lemondása érdemeik méltatása mellett tudomásul vétetett 1900. jan. 1-től kezdődőleg. Ádám Albert kereszturnkőri és Daniel Elek felső fehérkőri gondnokok megválasztása helyben hagyatott és hivatalukban megerősítettek. Nagy Béla bethlen-szt.-miklósi lelkész küküllő köri jegyzővé választása is helyben hagyatott, valamint Pál Ferencz oklándi lelkésznek udvarhelykőri jegyzővé választása is tudomásul vétetett. A székelykereszturi gymnasium VI-ik osztályának felállítására ügyében az E. K. T. utasított a szükséges lépések megtételére. A főgymnasiumi és theologiai tanárok fizetés emelésének és kárpótlékának kérdése elintéztetett, oly formán, hogy két idősebb tanár kap évi 1400 frtot és a két utána következő 1300 frtot, a többi 1200 frtot. Minden 5 évi szolgálat után 100 frt korpótlék jár, míg ez összeg 25 évi szolgálat után 500 frtra emelkedik. A theologiai dekánnak igazgatói díjába évi 200 frt állapítottat meg.

Az új egyh. szervezet értelmében az *E. K. Tanács tagjaivá* megválasztottak: Bedő Albert, Benkő Mihály, Csegezi Mihály, Csifó

Salamon, Daniel Lajos, Derzsi Károly, Dézsi Mihály, Fekete Gábor, dr. Ferencz Ákos, Filep Albert, Gál Jenő, dr. Gál Kelemen, Guido Béla, Gyöngyösi Béla, Gyulay Árpád, Gyulay László, Kelemen Albert, Kisgyörgy Sándor, Kozma Ferencz, Kovács János, Mikó Imre, Orbók Ferencz, Péterfi Dénes, Sándor János, Szentiványi Gyula, Végh Mihály, Zsakó István. Megválasztattak továbbá:

A jogügyi bizottság tagjaivá: Fekete Gábor (elnök), Benkő Mihály, Gál Jenő, Kőváry Mihály, Mikó Imre, Zsakó István.

A pénzügyi bizottság tagjaivá: Zsakó István (elnök), Gyöngyösi Béla (alelnök), Orbók Ferencz, dr. Veres Vilmos, Lakatos Ferencz.

A pénztárvizsgáló bizottság tagjaivá: Gyulay László és Czakó József.

A nevelésügyi bizottság tagjaivá: Kozma Ferencz (elnök), Boros György, Gálfi Lőrincz, Kanyaró Ferencz, Mikó Imre, Orbók Mór, dr. Veres Lajos.

A belső emberi nyugdíjbizottság tagjaivá: Gyulay László (elnök), Péterfi Dénes, Boros György, Iszlai Márton.

A gazdasági bizottság tagjaivá: br. P. Horváth Kálmán (elnök) Daniel Lajos, Szentivány Gyula, Czakó László.

Jogügyésznek választott Molnár Sándor, *ellenőrnek* Ulár Pál. A két számvevő beállítására az E. K. T.-ra bízott. A titkári állásra pályázó nem akadván, ez állás betöltése szintén az E. K. T.-ra bízott.

Theologiai dekánnak ismételten megválasztott Boros György, főgymnasiumi igazgatónak Boros Sándor, sz.-kereszturi igazgatónak Sándor János.

Nevezetes és szép actusa volt a zsinatnak másodnapon a papszentelési ünnepély. Fölszenteltettek: Józán Miklós budapesti, Lőfi Ödön nagyajtai, Kelemen Árpád kaali, Ürmösi Károly jános-falvi, Pálfi Ferencz polgárdii, Ekárt Andor csehétfalvi, Varga Dénes hódmezővásárhelyi, Nagy Béla bethlen szent-miklósi, és Kelemen György datki lelkészek. Az ünnepélyes alkalmi beszédet Csifó Salamon árkosi lelkész, a felszentelő beszédet Ferencz József püspök tartotta. — A kolozsvári főgymnasium építésére vonatkozólag az E. K. T. javaslata elfogadtatott, minél fogva az új épületnek 1901 július 1-re készen kell lennie.

Az E. K. T. jelentései a számadásokra és költségvetésekre vonatkozólag helyben hagyattak, és Benczédi Gergely pénztárnoknak fáradságot nem ismerő hűséges munkásságáért a zsinati főtanács elismerését fejezte ki. Hasonló értelemben intéztettek el a belső emberek nyugdíjintézete, valamint a tordai és kereszturi iskolák számadásai és költségvetés is.

Az uradalmi számadásokat és költségvetéseket szintén megvizsgálták a kiküldött bizottságok s azok jelentései nyomán a tett észrevételek figyelembe vételével helyben hagyattak. A különböző segélyek kiosztása a következőleg történt: 1. 5000 frt *államsegély*

osztatott ki a szegényebb ekklézsiáknak és azok belső embereinek. 2. Ugyancsak 5000 frt fordittatik jövőben az államsegélyből az új gymnasium részére vásárolt telkek jövedelmének kárpótlására.

3. *A br. Baldácsi-alapból* kiosztatott különböző czimeken 3525 frt.

4. *A Kovács Dénes és Bencze Anna-alapból* egyenként 100 frt segélyben részesültek: 1. a désfalvi lelkész és tanító, 2. Raffaj Domokos lelkész, 3. Sándor Gergely derzsi lelkész, Vaska Béla s.-szentkirályi lelkész. 50—50 frtot kaptak: Nagy János haranglábi és Szabó Lajos szabédi tanítók.

5. *A Dávid Ferencz alapból* különböző czimeken kiadatott 678 frt 89 kr.

6. *A Berde Mózes-alapból*, mely a jelen évben lép életbe, kiosztatott alakuló egyházaknak 500 frt, tanítóknak szintén 500 frt.

A tárgyalások rendjén foglalkozott a zsinati főtanács több egyházközségünk kepe megváltási ügyével s azok érdekében üdvös határozatokat hozott.

A kereszturni egyházkör indítványozta, hogy a Berde-alapból adassék 100,000 frt a belső emberek nyugdíjalapjára.

Ennek elfogadása nem volt összeegyeztethető a végrendelettel, azonban az E. K. Tanács kijelentése, hogy esetről esetre gondoskodni fog a b. e. nyugdíjintézetéről, megnyugtatólag hatott a zsinati főtanácsra.

Az E. K. Tanácsnak a „Berde Mózes Czipó-alapítvány“ életbe léptetésére szolgáló szabályzata elfogadtatott s az az iskolai igazgatóságoknak megküldetni határoztatott.

A pénzügyi, közigazgatási, tanügyi jegyzőkönyvek megvizsgálására kiküldött bizottságok jelentése alapján a helyesen vezetett jegyzőkönyvekért elismerését fejezte ki a zsinati főtanács Mózes András, Boros György és dr. Gál Kelemen jegyzőknek.

Ezután a püspök a főgondnok és a megjelenteknek köszönetet mondva érdeklődésükért, a zsinatot bezárja; mire Kelemen Albert esperes a zsinati főtanács háláját tolmácsolva a szeretett főpásztor iránt, a főtanácsi gyűlés élénk éljenzések között szétoszlott. (t.)

Párisi levél.

Páris, 1899. sept.

(Az orthodoxok egyetemes zsinata Bordeaux-ban; igényeik és tekintélyi elvük.
Az Arago boulevardi új templom A francia lelkészek segélyegylete.)

Szerkesztő ur!

Multkori levelemben jeleztem, hogy az orthodoxok meg vannak különözve a Lyonban tartandó conferentiára nézve. Azóta megtartották a bordeaux-i zsinatot. A mint előre lehetett látni, az ügyre nem sok eredménnyel. Oly nagy nyomást gyakoroltak a hivekre, hogy nagyobb részt szélső orthodoxokat választottak a zsinat tagjaiul és a mérsékelték közül, a melyiket csak lehetett, kihagyták. Ugy, hogy e szélső orthodox többségből alkotott zsinat nemesak a liberálisok ellen harczolt, hanem a mérsékelt orthodoxok ellen is, mivel a kibékülést nem akarja. Hogy a bordeauxi zsinat határozatait meg lehessen érteni, szükség a kérdés jelen állapotát emlékeztetbe idézni.

Három éve, hogy a lyoni conferentia testvéries szellemben lépést tett a liberalis és orthodox felfogásoknak — az egyházra vonatkozó felfogásoknak — a kibékítésére. A két pártból egy bizottságot küldött ki, hogy találjon módot arra, hogy az államkormány engedélyezze egy központi tanács felállítását a ref. egyház számára addig is, míg a „Synode officiel“, a rendes zsinat tartását módjában lenne engedélyezni. A lyoni conferentia azt is elhatározta, hogy minden három évben összejön, hogy számbavegye, hogy a bizottság mire jutott és mit kell még tenni. Így áll a dolog. És mit tett a bordeauxi zsinat a dolgok ily állásával szemben? A nagy többség elhatározta, hogy a közelebbi lyoni conferentia legyen az *utolsó*, hogy ez a conferentia ne nevezzen ki többé bizottságot a további működésre, s útasításúl adta a zsinat azt is, hogy ehez a határozatához minden körülmények között ragaszkodjanak azok, kiket a conferentiára küldenek. A zsinat rendeleteket adott és nem taná-

esokat. S kinek rendelkezik? A lyoni conferentia tagjainak?, kik a consistoriumok által neveztetnek ki, az állam által elismert hivatalos testületek által. És kik eme zsinat tagjai? Az egyháznak egyszerű tagjai, kik nem a consistoriumok képviselői. Az orthodox párt egy maga szeretné kormányozni az egyházat, holott a francia reformált egyház kormányzata a consistoriumok kezébe van letéve, mely testületeket az állam egyedül ismer el törvényeseknek, melyekben orthodoxok és liberalisok együtt ülésznek és határoznak. Hogyha az orthodox párt tovább is erőlteti, hogy az ő nem törvényszerű zsinatainak működése állíttassék a consistoriumok működése helyébe, az összeütközés és a szakadás csaknem kikerülhetetlen lesz. S tényleg ez az, mit a szélső orthodoxok akarnak, s e szándékukat nem is titkolják. Meg akarnak szakítani a liberálisokkal minden összekötetést. Nekik terhükre van, hogy a consistoriumokban is érintkezzenek a liberálisokkal. Ezért nem tetszenek nekik a lyoni conferentiák is, melyeknek célja a kibékülés és a rendes, a törvényszerű zsinat előkészítése. Az orthodoxok éppen azt nem akarják, hogy a rendes zsinat létrejőjön, hol együtt kellene helyet foglalni a liberálisokkal és az egyházat együtt kormányozni.

Ily szellem uralkodott a bordeaux-i nem rendes zsinaton. A lyoni conferentiát előre kárhoztatták és a conferentiára megválasztottaknak útasítást adtak, hogy a szerint járjanak el, mit a zsinat rendelt, s nem a mint lelkiismeretük hozza magával. Ez ellen magában a zsinatban erélyes tiltakozások emelkedtek. Egy tag a maga részéről kijelentette, hogy ő, ha Lyonba menne, teljes szabadsággal és lelkiismerete szerint járna el. De az ily tiltakozásra nem hallgattak. Sőt 114 egyházi és világi tagnak írásbeli tiltakozását is elvetették, holott mind orthodoxok irták alá e tiltakozást. A lyoni conferentiára tehát elmennek, de azért, hogy megakadályozzák, hogy az valamit végezzen. Többségben lesznek-e ott is? Kétségtelenül nem, mert a consistoriumok, melyek a conferentiái tagokat választják, nagyobb részint mérsékelt orthodoxokból állanak. Ugy, hogy a lyoni conferentián a többséget liberálisok és mérsékelt orthodoxok fogják alkotni. De azt nem lehet mondani, hogy e többség mégis tehet valami hasznosat az egyház számára. Mert mi fog történni? Több mint bizonyos, hogy a szélső orthodoxok mihelyt látják, hogy nem ők az urak, a conferentiát tömegesen fogják odahagyni. S ha a mérsékelt orthodoxok benmaradnának is és hagynák a szélsőket menni, ez a mérsékelték és szélsők szakadására vezetne s két párt

helyett lenne három. S ily megoszlás annál sajnálatosabb lenne, mert éppen a jelenlegi viszonyok közt a frenczia protestánsoknak szükségük van arra, hogy minden erejüket egyesítsék az ellenség ellen. A mérsékelt orthodoxok a bordeaux-i zsinat óta nagyon elégedetlenek, úgy, hogy nem lehet tudni mi következik. „La Vie Nouvelle“ így irt: „A bordeaux-i zsinat az volt, a mi lehetett; a harez zsinata a *mérsékelt* ellen, a szélsőség zsinata. A mérsékelt zsinatiak lelkiismerete ellen támadást intézve, túlmént a zsinat illetékességén, túllépett jogkörén. A mi valóban rettenetes, hogy egy huguenotta zsinat, huguenottákból alkotva, másnak a lelkiismeretén taposott . . . Kijelentem, hogy a zsinat tekintélye csak addig terjed, hol lelkiismeretem kezdődik; a lyoni conferentián ha jelen lennék, figyelmesen meghallgatnám többi társaimat és szavaznék lelkiismeretem indítása szerint, csak is a szerint. A zsinat hatalma ott végződik, hol az Isten tekintélye kezdődik . . . Testvéreink önmagukat csalják meg. Hozzájuk fordulok, rájuk hivatkozom. Hivatkozom a pártszavazatról saját lelkiismeretük szavára . . . Hogyha szerencsétlenül esőkönösen megmaradnak egy hibában, mely most még menthető, de makaességük által menthetetlen lesz, akkor számunkra nem marad más, mint hogy szomoruan, de teljes határozottsággal szívünket szét tépve, lelkünket megmentjük és velük szembe a lelkiismereti szabadság huguenotta zászlóját magasra emeljük“. Ebből lehet látni, hogy a mérsékelt orthodoxok nem hajlandók a bordeaux-i zsinat tekintélyi határozata előtt meghajolni, jobban mondva a szélső orthodoxoknak amaz igénye előtt, hogy az egész egyházon ők uralkodjanak. Hasonlóan nyilatkoztak más mérsékelt orthodoxok is.

A szélső orthodoxok miatt három év óta semmit sem javult a helyzet. A bordeaux-i zsinaton nem átalálták azt a határozatot is hozni, hogy a lelkészek a zsinat által *neveztesse* ki. Így tehát nem akarnak a consistoriumokról tudni. Szerencsére az állam meg az ily határozatokat nem fogja számbavenni. Az is igaz, hogy az oly egyházközségekben, melyek a zsinat rendelkezése szerint járnak el, és ez megtörténhetik, a lelkész nem lesz egyéb csak a zsinat aláztos szolgálója. A visszaeső szellem, mely a zsinat határozataiban uralkodott, abban az indítványban is nyilvánult, melyet a Kálvin szigorú követői tettek, hogy vissza kell térni a „Confession de foi de la Rochelle“-re. Ez eléggé mutatja, hogy mennyire menének némely orthodoxok, ha menni engednék.

Bárhogyan a lyoni conferentia nov. 8-án összejön. A zsinat

állandó bizottsága felhívását kiküldötte a consistoriumokhoz, hogy válaszszanak a conferentiára küldöttüket. A liberalisok delegatiója is hasonlóan kiküldte felhívását a consistoriumokhoz. A „Vie nouvelle“ a mérsékelt orthodoxok lapja ez utóbbiról azt írta: „Mindazok az orth. olvasók, kiket a pártszellem nem vakított el s kik nincsenek előre elhatározva, hogy rosznak találjanak mindent, a mi az ellenpárttól jön, a mi liberalis testvéreinknek békülékeny és határozott kijelentéseit velünk együtt kedvezően fogják megítélni. Semmi keserűség nem nyilatkozik azokban. Pedig az alkalom elég kísértő volt, hogy a szélső orthodoxok gyalázó szavaira, gyalázó szavakkal feleljenek. A liberalisok ellentálltak a kísértésnek. A bordeaux-i zsinatról mérséklettel és testvéri tisztelettel beszélnek. Mondhatom, hogy az orthodoxoknak példát adtak, melyről gondolkozhatnak . . . Köszönettel tartozunk liberalis testvéreinknek erősítő szövegükért“. Hogyha a mérsékelt orthodoxok szavai és nézetei visszhangra találnak a zsinatos egyházakban, remélhetjük, hogy a lyoni conferentiában nem fognak esalatkozni azok, kik az elfogultság ellen harcolnak. De ismétlem, nem lehet előre megmondani, hogy az ész fog-e a szenvedélyen uralkodni. November hónap megmutatja, hogy aggodalmunk vagy reményünk válik-e valóra. Vajha a francia protestantismus győzelmesen kerülni ki a nehéz helyzetből, a melyben most van.

— Megigérttem, hogy szólni fogok a protestans architectura egy új kísérletéről, az Arago boulevardi templomról. E kísérlet egy fiatal genfi építész, Augustin Rey műve. A külsőről nem mondhatom, hogy az valami nagyszerű. A helyzet az építészt nagyon korlátozta művészi és vallási eszméjének kivitelében. Tényleg nagyon szűk tér állott rendelkezésére egy ház miatt, melyet meg kellett tartani s mely nem engedte, hogy az épület homlokzatát úgy csinálja, a hogy szerette volna. Mégis arra kellett törekednie, hogy a templom homlokzatát ne tegye tönkre a szomszéd ház homlokzata. Ezt a nehézséget előnyösen oldotta meg. De a szemlélő mégis azt érzi, hogyha nagyobb tér felett rendelkezik, több szabadsága lett volna eszméje valóstítására és hogy az épület külsőleg is nagyszerű lett volna. De így is a milyen, van mit nézni rajta. Az épület belseje az, melybe belépve az embert a mély áhitat érzelme tölti be. A keresztforma épületet egy központi kupola világítja meg, melynek kellemes kékre festett ablakain csillagok vannak elhintve. Az architecturái vonalak e kupolába futnak összhangzatosan össze. A félig árnyékolt, de elégségesen és jólható világos-

ságu templomban, az embert mély áhitat szállja meg, a mint oly igazán mondották, „az Istennel való titkos és személyes közösség érzete“. E templom hatalmas hívás, hogy az ember a külvilág zaját feledje. Szerencsés ujtás, hogy a padok nem úgy vannak rendezve, hogy a hallgatók egyenközű sorokban üljenek. A szószék körül vannak csoportosítva, az épület alakja, a kereszt különböző ágai szerint. Ugy, hogy a hívek úgy érezhetik, mintha egy családot alkotnának. Az ülések úgy vannak rendezve, hogy az előlülőnek nem a hátát nézi a mögötte ülő, mint az az egyenes vonalú padoknál szokott lenni. A padoknak ez új elrendezésében több családiaság, testvériség van és az építész, nekem úgy tetszik, egészen az evangélium szellemében járt el.

Merész és nagyon szerencsés ujtása Rey építésznek az épület belső falainak díszítése. Sok ügyességre és vallásos érzékre volt szüksége, hogy e díszítésben a protestáns szellemet és szokásokat ne sértse. Ő úgy látszik úgy gondolkozott: Hogyha egy templomban minden vasárnap a Jézusról és az ő munkájáról beszélnek, miért ne jeleníteném Jézusnak e munkáját és tanításait? És ő a falakra egy freskosorozatban rátette Jézus Krisztusnak példázatait és tanításának néhány főbb tényét. Egy fresko-sorozatban, de ez alatt nem festést kell érteni. Nem, az egy ujnemű mozaik; esiszolt, azurkék üvegből készített mozaik, teljes öszhangban a kupolán át jövő világossággal és egy testet alkotva a templom oldalfalaival. Semmi nem sérti a szemet, semmi nem beszél az érzékekhez a szellem szemléletének rovására. Ellenkezőleg ezek nagyszerű jelvények, melyek nemhogy a Krisztus munkáját alább szállítanák, sőt eszményítik és annak örök igazságát láttatni engedik. Mindenik evangéliumi jelenethez, melyek magukban is oly kifejezők, egy aláírás is van az evangéliumból, mely azt magyarázza. Így például a jó samaritanusról szóló példázatnál. A könyörületes ember le van hajolva a megsebzett fölé és alatta e szavak: „Eredj el és te is akképpen cselekedj“. Az evangéliumi jelenet nagyszerűleg van viszszaadva, főséges szépművészeti jelleggel és az a hívekre nézve nagyszerű vallásos szemléleti tárgy, a szó magasabb értelmében. E jelenetek képeit, e költői megindító jelvényeket látva az ember azt érzi, hogy e nemesített művészet egy pillanatra sem szűnik meg a vallásból valónak lenni. És ez az az eszme, mely az Arago boulevardi templom építészének szellemében egy pillanatra sem szűnt meg jelen lenni. Ihlettségével arra törekedett, hogy tisztán kifejezze

a keresztény szellemet és a keresztény életet. Ezért, hogy szépzetszeti ujitásának sokkal nagyobb fontossága van, mint első tekintetre látszik. Az nemcsak a protestantismust érdekli, hanem általán a keresztény művészetet. Az oly kísérlet, melyet követhetnek és bátran követhetnek.

Igaz, hogy Rey műve a protestánsoknak nem mind nyerte meg a helyeslését. Hogyha némelyek, sőt a legtöbben, méltányolták lelkiismeretes törekvését, mely szerint a művészetet a vallásos érzelem nyilvánítására használta, mások nem akartak abban egyebet látni, mint félig pogány, következképp rosz dolgot. Ez utóbbiak, nekem ugy tetszik túloznak, összezavarva emez eszményiséggel alkotott jelvényeket a római egyház durva bálvány imádásával. Egyébiránt a vallásos művészet feletti vita csaknem oly régi, mint a kereszténység. Erre az egyházi atyák számos példát szolgáltatnak. Némelyek, mint Alexandriai Clement, az eszmény nyilvánulásait látják az emberi szellem minden egészséges munkájában, mások mint Tertullianus, a sátán inspirációját az emberi bölcsesség műveiben. Annyi bizonyos, hogy a cultus, mely a lélek érzelmeinek külső kifejezése, kell hogy formákat alkalmazzon. S minél tisztultabbak e formák, minél inkább közelednek az eszményi széphez, szóval minél tisztább művészettel vannak alkotva, annál inkább felemelik a lelket is, annál hatásabb eszközeivé lesznek a lelki épülésnek. Nem lehet tehát megengedni, hogy a keresztény istentiszteletben kárhoztassák a művészetnek minden nyilvánulását, kárhoztassák mint a valódi kegyességgel ellenkező káros dolgot. Én teljesen osztom annak a kritikusnak a nézetét, a ki azt mondotta: „Minden vallás, mely egyszer kifejeződik, szükségképpen művészetet hoz létre és minden művészet, melynek a maga eredetéről és végezeljáról tudata van, a vallásra jön ki“. „A művészetnek minden munkájában az imádásnak egy mozzanata van.“

-- Egy korábbi levelemben említettem volt, hogy Puyroche, a lyoni consistorium elnöke a franciaországi lelkészek számára segélyegyletet alakított. Az orthodoxok megtagadták az abban való részvételt, mert abba a lelkészeket tekintet nélkül a hitnézetekre felvették. Az orthodoxok a maguk számára egy külön segélyegyletet alakítottak. És most az veszik észre, hogy a jóltevés eme munkájában való megkülönböztetésük sikertelenségbe végződött. Egyletük felbomlott és az elnök a Lyonban alakított társulat elnökét megkereste, hogy az elszakadtak újra felvétessenek. Feleletül azt nyerte, hogy készség-

gel elfogadják, a kik jelentkeznek, kik hajlandók elősegíteni, hogy a szivélyes egység és testvéri támogatás valósuljon a francia nagy protestáns család tagjai között. Ez szerencsés határozat a segélyegylet jövőjére.

Csakis üdvözölni lehet az orthodoxokat e lépésükért, nem tekintve az indokokat, melyekből e lépést tették. Soha se késő a hibát beismerni. Hogyha mindig így történnék, menyivel könnyebben eloszlattatnának az egyházban a nehézségek.

CHARRUAUD D.

Gondolatok.

Felső-Zsuk, 1899. ápril 30.

Gondolataink gyakran tétlenül szunnyadnak bennünk. Létezésüket akkor vesszük észre, ha a fáradságot nem sajnáljuk kutatni utánunk. Olyan az, mint valamely értékes tárgy, mely lim-lommal befedve, elkerülte figyelmünket. Csak hányjuk széjjel a gomolyt, ráakadunk. Sokan nem kíváncsiak, vagy restek, és így elvész egy érték, mely érdemes lett volna, hogy felszínre hozzák. Ki a vesztes? A társadalom, melynek az okos, praktikus ideákra szüksége volt és lesz. Az ember, ki annyi lélekemelőt megteremtve, a nyomor pusztításait még nem látja meg kellőleg. Az ember, ki mindig csak az önmaga középpontja marad és nembánomságával, ha ott megtalálta annak örömeit, virágait, megindul a maga útján és csak akkor hajol le, ha azokat rendre felszedegetni kívánja. A többit lássa más, kinek van ideje, kedve rá. Ki bajlódna a mások bajával, midőn nekünk is annyi van? Ez az emberek rendes válasza.

Ennek ellenkezője — ritka kivétel.

És foly az ár tovább, porondszigeteket rakván le a termékeny talajra. Ki bánja? Majd megapad. Jó az Isten! Jönnek időnként viharok, elmosásák a kopár területet. De az alatt hány nyomorult ember pusztul el? Hány élettelmes reménység és jól beindított terv foszlik szét?

*

1899. május 9.

A nehéz bánatnak lassan erednek meg könnyei. A bánatos olyan, mint a megriasztott állat, mely ijedtsége első perczében nem tudja, merre meneküljön. Midőn elveszik valakitől azt, a mi neki legkedvesebb volt, melyet nélkülözhetetlenné tett előtte a megszokás: akkor azt képzei, minden elveszett. Lelkünk sötét gondolatain át komor színben tűnnek fel a tárgyak, az élet. Igen, álmatlan éjjek, izgatott nappalok és végül aláfoló könnyekkel váltjuk meg magunkat a bánat szenvedéseitől.

*

1899. május 12.

Ha a természet szerencsétlen embereket hoz a világra, kiknek életéhez valamely testi fogyatkozás terhét is hozzáköté, miért ád nekik gyakran éles elmét és fogékony szívet, hogy e hátrányokat más embertársaikkal szemben, mindig maguk előtt lássák és a keserűség érzetével mérlegeljék? S ha már mindenki el kell, hogy hordozza a maga keresztjét, miért nincsen is mindig ahoz való váll annak megbírására? Könnyű kedély, melyet nem sérthetnek a netaláni megjegyzések, ki azokat, mint a ruhájára szálló port, egykedvűen lerázza magáról. Apró túszurásokkal a hatalmas oroszlánt is meglehet ölni. Mennyivel hamarabb áldozatul eshetik egy gyenge, beteg kedély. Gondolkodunk, okoskodunk és minden marad a maga régi rendjén, melynek miértjét nem tudjuk megfejteni. Csak csudálkozunk az eredmény felett, a nélkül, hogy tudnók, mi okozta azt. Ugy vagyunk vele, mint a folyó partján ülő halász. Kidobjuk horgunkat a vízbe, tudjuk, hogy a halak mellette, körülötte ott vannak, de arra ritkán akad valami.

De mi is lenne, ha mindennek okát, következéseit előre megtudnók mondani? Talán jobb is, hogy nem tudjuk.

Az élet egy nyitott könyv, melynek minden lapjáról csak a jó Isten tud olvasni.

*

1899. július 22.

Minél hosszasan élünk, annál kevesebben lesznek körünkben olyanok, kiknek nevéhez már ifju éveink emléke hozzáfűződött. Ifju, öreg, kikkel együtt éltünk, rendre elhagynak és maradunk magunkra, mint a kotángkóró.

Letarolt körülte mindent: kapás, kaszás, arató; csak ő maradt, mint olyan, a minek nem lehet hasznát venni. Fúj a kóbor szél, majd megindulnak a hideg őszi esők. A szegény kotángkóró ázik, fázik. Nincs, ki betakarja, nincsen ki megvigasztalja, míg eljön utánna is a kaszás, ki nem ösmer könyörületet. Elviszi a többiek után. Megszabadítja komor magányából.

*

1899. július 23.

Ha rosszakat érünk meg: fogadjuk azokat zugolódás nélkül. Minden esetben okosabb, ha megnyugvással vesszük, a min változtatni úgy sem tudunk. Van egy felsőbb fórum, mely tudja, mit miért tesz, csak hogy nem közli velünk azokat. Gyakran évek multával, midőn már rég lezajlottak a bennünket bántott, — szívünknek fájdalmat okozott események, nyílnak meg szemeink, észleljük az életet, mely azok nyomán keletkezett!

S eltelve bámulattal a gondviselés intézkedései felett, látjuk mindenben parányiságunkat és azt, hogy annak úgy kellett történni, a mint az bekövetkezett.

Az események láncolatában az érdeklettek ritkán öntudatos cselekvők, többnyire téves szempontból ítélkeznek azok felett, mert a sziv dobogása megzavarja az ész komoly számításait. Ha lecsendesednek a túlfeszített idegek és helyreáll a normális állapot: tisztul meg a helyzet és tűnik fel a biztos rév, a hová bevezethetünk. S akkor csak előre, előre! Nyugalmat csak ottan lelhetünk, midőn visszatekintve a partról az útra, mely ide vezetett, csodálkozunk, hogy az miként lehetett.

*

1899. július 24.

Legszebb diadal az, melyet önmagunkon aratunk. Mennyivel nagyobbak tetszenék előttünk sok lángelme, kik tetteik által állandó, látható nyomot vertek maguknak a világtörténelem mezején, ha szenvedélyük fellobogó lángjánál, mely addig ösmeretlen tájakat világított meg az emberiség számára, nem feledkeztek volna meg az önuralom szükségéről, midőn saját becsvágyuk kielégítéséről vagy a személyes bosszú művéről volt szó. Mennyivel kisebb lenne az ártatlanul elítéltek száma, kiknek sirhalmához tisztelettel zárandokolnak, vagy kiknek nevét az elismerés hangján említik mostan.

Nagyságuknak, igazságosságuknak kívántak fenmaradó példát státuálni. Elérték, hogy e tényeik által leszállottak erkölcsi magaslaturól, és hogy nem voltak igazságosak, azt bebizonyítá a kutató történelem. A tények igazolják, hogy megfontolt cselekedetek az igazságossághoz vezetnek, a tisztelet pedig előbb-utóbb megtér ugyanoda.

Az önuralom a jellemképzés iskolája, melyben korán kell megkezdeni a tanítást. Mint a kertész teszi a fiatal, kényes növényekkel, melyeket, míg aprók, szoktat friss levegőhöz. Ha a gerjedelmek lángja kicsapott a fedélzeten, nem lehet gondolni oltásra: ki kell költözni a házból. S hányan veszik ezt csak akkor számításba, midőn a tűz már fejük felett van.

*

1899. július 25.

Az igazi érdemnek adjuk meg az illető elismerést. Helyezzünk zászlót a bércfokára. Hadd lássák az emberek! Ha az illető valódi nagyság és minden tekintetben kiemelkedik embertársai közül.

De midőn ezt tesszük, ne teljen el lelkünk egyuttal epével azok ellenében, kiket a szerencsétlenség esetleg bűnbe sodort. Maradjon meg

lelkünkben a részvétnek szikrája az eltévelyedettek irányában; a mint megsajnáljuk a beteg embert, midőn láz gyötri. A szegénység és éhség szövetkezve nem megbízható egyedek és épen ne bámuljuk, ha hozzájuk harmadiknak csakhamar a bűn is csatlakozik. Ne törjünk oly könnyen pálczázt fölöttük. Vétkes-e például a nyomortól elsanyargatott anya, ha kenyeret lop, hogy gyermekének éhségét csillapítsa, midőn nem kap munkát, hogy azt megszerezze? Én nem tartom annak, bár a törvény elítéli. Míg az olyan gazdag tőketulajdonost, ki mint hitelező, héjja módjára csap le áldozatára, kinek minden tette, mint a jól számító sakkjátékosnak huzásai — előre ki van jelölve és ez által ezerekre menő kárt okozhat a jóhiszemű adósnak — könnyű lélekkel bűnösnek mondom, ha a büntető törvénykönyvnek nincsen is ezen esetről szóló intézkedése.

A körülmények illusztrálják az élet eseményeit. Ezt gondolják meg sokan, midőn pamlaikon elterülve, a bűnkrónikákat olvassák és elképednek az emberek elvetemültségén. Csak csendesen uraim? Ne siessenek. Keressék nyugodtan az okokat. A dolgok gyökeréig hatoljanak, ha a baj forrását akarják megösmerni. Világosság, csak így lehet.

BÁRÓ PETRICHEVICH-HORVÁTH KÁLMÁN.

IRODALMI ERTESSÍTŐ.

Unitárius Kis Tükör, vagyis az unitárius egyház története, hitelvei, egyházalkotmánya és szertartásai rövid foglalatja. Irta *Ferencz József* unitárius püspök. Harmadik átdolgozott kiadás. Kolozsvár Stein J. m. kir. egyetemi könyvkereskedése. 8r. 197. l. Ára 80 kr. Az unitárius egyháznak több mint háromszázéves multja a történelemíróknak bő anyagot nyujt. Alig van egyház, a melynek élete oly küzdelmekkel, megpróbáltatásokkal lenne teljes, mint az Isten lényei és személyi egységet valló keresztényeké. Az unitárius egyházzal nemcsak a pápás, a római katolikus egyház állott mint ellenfél szembe, nemcsak a jezsuitáktól szított üldözéseket keltett elviselnie, hanem protestáns testvérei nyomása alatt is szenvedni. Ez egyház küzdelmei oly anyag a történelemírónak, melyet lelkesedéssel dolgozhat fel, főleg ha még hozzá vesszük, hogy azokban egyszersmind az előrehaladás, a felvilágosodás, az emberi szabadság nem jelentéktelen történeteit ismerheti föl.

E könyvben a tárgy iránti meleg szeretet és az események jelentőségének átérzése nyilatkozik. Az olvasó figyelmét leköti az egyház tanulságos történeteinek előadásával, de az események megrajzolásában sehol se ragadtatik szélsőségbe, sehol türelmetlenség nem vehető észre. A Janssen-féle czélzatos történelemírás, a dolgoknak szándékos elferdítése pedig éppen távol áll e műtől. Higgadtan tárgyal és tárgyiasan ír és világosan. A bevezetésben feltünteteti a három első keresztény százév unitárius jellegét, azután az őskereszténységtől való eltéréseket, melyek után a hitjavításra és az unitárius egyház megalapítására tér. Az első fejezetben előadja az egyháznak ama korszakát, mely a megalapítástól az erdélyi külön fejedelemség megszűnéseig, 1566-tól 1691-ig terjed; a másodikban azt a korszakot, mely az erdélyi külön fejedelemség megszűnésétől az unitárius vallásnak az egész Magyarországon törvényesítéseig, 1691-től 1848-ig jön le. Végül a magyar unitárius egyház történelméhez hozzá csatolja a külföldi unitarizmus rövid történelmét. Közli a hitelveket, az egyházalkotmányt legújabb formájában és a szertartásokat. Az olvasó mind e korszakokon és részleteken keresztül szívesen követi a szerzőt, ki az egyház történelmét jellemző vonásaiban hiven ismerteti, hittanáról tiszta fogalmat s az egyház alkotmányáról és szertartásokról pontos leírást ad.

A mű e harmadik kiadásában jelentékenyen meg van bővitve. Most osztatott be fejezetekre és cikkekre is, hogy tankönyvnek is annál inkább lehessen használni. De szerző szemelött tartotta, hogy az az érdeklődőknek olvasmányul is szolgálhasson.

E könyvnek már első és második kiadása nagy szolgálatot tett. A harmadik kiadás, ugyis mint tankönyv és ugyis mint olvasmány, az irodalomnak és egyháznak még nagyobb nyeresége.

Brassai mint philosophus. Irta: *Dr. Gál Kelemen.* (Különlenyomat a Ker. Magvetőből) Kolozsvár. Ajtai K. Albert könyvnyomdája. Nagy Sr. I—V. I—105 l. Ára 80 kr. Brassai élete csaknem százévre terjedt és működése e százév magyar tudományosságán rajta hagyta a nyomait. A modern nyelvektől fölment a szanszkritig, és több nyelvtani munkát irt, a bölcsészetben Kanttól s a jelenkori bölcsészettől India bölcseiig és saját bölcselmet alkotott. A magyar nyelvre „Mondattana“ mindenkorra becses munka. Az oktatásra világos módszert adott. Mivelte a természettudományokat és mennyiségtant. De Brassai mindenképezt bölcsész volt, erős, kritikus ész. A fennebbi munka, mint ilyent rajzolja. A szeretet és bámulat munkája e mű. Írója arra törekedett, hogy Brassai bölcsészeti munkásságát teljes egészében fölmutassa. A mi bölcselmi czikket és könyvet az ő hosszúra terjedt élete alatt irt, mindazt szorgalmasan felkutatja és tanulmányozza, és előtárja e hatalmas szellem gondolatvilágát, melyben tiszta eszmék világítanak elváltozások nélkül. A mit író czélul tűzött ki, sikerült. Könyve nemcsak ismertetése Brassai elveinek, hanem magyarázat arra nézve is, hogy Brassai e százév szellemi mozgalmainak hazánkban irányítója tudott lenni, és hogy eszméi tisztasága és logikai következetessége mint egy categoricus imperativus éreztette ellenfeleivel az ő erejét. A könyv becsét nagyon emeli, hogy Brassai működésének a külföldi és hazai bölcselmi mozgalmak ismertetésével mindenütt történeti háttért ad.

A pontok, melyek alatt bölcselmi munkásságát méltatja: 1. Aesthetika. 2. Logika. 3. Módszertan. 4. Materialismus. 5. Darwinismus. 6. Pozitívizmus.

Hogy Brassai nemcsak közvetlen tanítványaira gyakorolt befolyást, bizonyosága e könyv is, mert ily nem csekély fáradságot igénylő értékes munkát csakis az iránta való nagy szeretet és tudás hozhatott létre

A halotthanvasztásról. Irta: *Dr. Masznyik Endre,* pozsonyi theol. akad. ig. tanár. Egészségi, gazdasági és különösen zsidó és keresztény vallási szempontból tárgyalja a kérdést. Nem lát semmi okot vallási szempontból se a halotthanvasztás ellen, semmi se utal arra, hogy azt kifogásoljuk, mint a róm. kath. egyház teszi, mely pedig hamvasztatott el tűz által keresztényeket s nem is holtan, hanem elevenen. De különben Masznyik a maga részéről, igen helyesen, a régi jó szokást, a temetkezést pártolja. Az alaposan irt füzet ára 40 fillér.

A Székelykeresztúron tartott „*Zsinati imák és beszédek*“ megjelentek s *Raffaj* Domokos esperesnél Ujszékelyen, az összes unitárius espereseknél, s Udvarhelyen a *Betegh Pál* nyomdájában 25 kr-ért kaphatók.

KÜLÖNFÉLEK.

A budapesti unitárius egyházközségben Főt. Ferencz József püspök ur, oct. 1-én, beiktatta az új papot, Józán Miklóst, elébb torozkói lelkészt, ki az angol unitáriusok akadémiáján is tanult. A püspök hatásos beszédben szólt a lelkész és gyülekezet kötelességeiről. Mire a lelkész megtartotta beköszöntő beszédét, melyet a hívek nagy figyelem-

mel és érdeklődéssel hallgattak. Az unitáriusok általán a protestans értelmiségre a vallásosság gyakorlásában a példaadás szép és nemes feladat. A budapesti unitárius egyházköztség művelt hívei ennek teljes tudatában vannak. Hisszük, hogy ennek meg is lesz a kívánt áldása a gyülekezet életében.

Az unitarismus jelentősége. Amerikában az unitáriusok ez őszön gyűlést tartottak Washingtonban. Ez alkalmából az unitarismus jelentőségére nézve a következő sorokat olvassuk: „Az unitárius egyház és irodalma a lefolyt hetvenöt év alatt, erről még ellenségeink is tanuszkodnak, többet tett, mint bármely vallási testület arra nézve, hogy a szabadságot biztosítsa, hogy az emberek lelkéből az oknélküli félelmet elűzze, hogy a bűnért való elégtételt minden emberre nézve lehetővé tegye, nem egy más lénynek áldozata által, hanem az embernek saját lelki áldozata által. Hogy ha az a hatalmas protestatio, melyet az Isten tiszteletére és az ember méltóságára a lefolyt idő alatt tettek, visszavonatnék és az unitárius egyház létezni megszűnne, ismét felemelkednének a válaszfalak a többi egyházak körül. Még az orthodox congregationalis egyházban is, a mely pedig kétségtelenül aránylag szabadelvű, ismét teher lenne az „eretneknek“ élete. A püspöki egyház ajtói is mindjárt bezáratnának egy szabadelvű püspök előtt, ha nem lehetne rámutatni azoknak a példájára, kiknek élete a mellett tesz bizonyosságot, hogy a vallásban az új út nem veszedelmet, hanem jót hoz, hogy azok, a kik cselekszik az Isten akaratját, meg fogják ismerni a tant is“.

Iskolaépítés. Rombolják a falakat. Némelyik mállik, könnyű munkát ad. Más ellentáll a bontó eszköznek, szilárdságát az idő még nem emésztette meg, haragjában porzik, de a gyors kezeknek végre is engedni kénytelen. Hadd hulljanak a falak, hadd nyíljon a tér. Új, díszes épület emelkedik a helyükbe: az *unitáriusok főiskolája*. Ferencz József püspök oly mérvű államsegélyt eszközölt s az unitárius egyház központi tanácsa oly összeget szavazott meg, hogy a főiskolai épület díszére lesz a városnak.

Szerencsés megoldást nyert az egyházköztség leányiskolájának az elhelyezése is. Az egyházköztség leányiskolája a főiskolától északra lesz, jó helyen, szembe a város Fröbel-iskolájával.

Az angol unitáriusok theol. akadémiáján Estlin Joseph Carpenter helyébe, ki huszonhárom évi működés után a felügyelő bizottság és volt tanítványainak elismerésétől kísérve az ó-szövetségi irodalom tanszékéről visszavonult, W. E. Addis lépett. Az új tanár ez akadémiái év kezdetén figyelmet keltő értekezéssel foglalta el tanszékét. „Az igaz ismeret mindig határozott, tiszta“, mondotta. „A valódi tudóstartózkodik az oly szavak használatától, melyeket alaposan nem ért. Ő megelégszik, ha keveset tud, de azt jól tudja. Függetlenül gondolkodik, de szerény“. Azután főkép a nyelvek ismeretéről szólott, mi szükséges arra, hogy a tanulmányozandó műveket megértsék. „A tanulókra nézve a tanulmányozás elhanyagolása a kötelesség elhagyása. Hogy ha nem gondolnak könyveikkel, önmagukat csalják meg“.

Statistika. Magyarországon 1898-ban kötött vegyesházasság közül (a római katolikusok és görög katolikusok között kötött 2143 házasság nincsen beszámítva) 2964 esetben jött létre megegyezés a születendő gyermekek vallására nézve. A 2964 megegyezés közül 1856 kedvezett a katolikus félnek, 120 a görög katolikusoknak, 72 a görög keletieknek, 272 az ágostai evangélikusnak, 620 a reformátusnak, 4 az unitáriusnak, 18 a zsidónak, 2 egyéb vallásuaknak. Ebből a katolikus egyház tiszta nyeresége 563, némi nyeresége van a görög-katolikus vallásnak, a többiek mind veszettek, legtöbbit a protestáns felekezetek. A felekezetből való kilépések száma 1898-ban 2520 volt, 2415-tel kevesebb mint 1897-ben, és 1470-nel kevesebb, mint 1896-ban: ebből a 2520-ból 1004 esik a protestáns felekezetekre, katolikusságra a kilépetteknek csak $\frac{1}{5}$ része esik. Hány polgári kötést követte 1898-ban a frigynek egyházi megáldása? 1898-ban 9291 polgári kötés nem kötött meg a templomban, azaz 134541 polgári kötésnek 7 százaléka. Az egy valláson levő párok közül beírta a polgári kötéssel: 822 római katolikus, 178 görög katolikus, 1097 görög keleti, 138 ágostai evangélikus, 799 református, 17 unitárius, 2653 zsidó, 8 „egyéb vallású”, 25 felekezetlen. Vegyes pár nem ment a templomba: a római katolikusoknál (a hol tudniillik a menyasszony római katolikus) 2187, a görög katolikusoknál 633, a görög keletieknél 246, az ágostai evangélikusoknál 63, a reformátusoknál 30, az unitáriusoknál 56, a zsidóknál (ezek a zsidó-keresztény házások) 339, egyéb vallásuaknál 6, a felekezetleneknél (hol az egyik fél valamelyik bevett váláshoz tartozik) 4. Százalékokban ez annyit tesz, hogy a tisztán római katolikusok között létrejött polgári kötéseknek 2·9%-a, a vegyes kötéseknek 87·8%-a, a tiszta görög-katolikus polgári kötéseknek 1·6%-a, a vegyeseknek 65·1%-a, a tiszta görög-keleti kötéseknek 7·8 százaléka, a vegyeseknek 55·1 százaléka, a tiszta ágostai kötéseknek 1·6%-a, a vegyeseknek 52·5%-a, a tiszta református kötéseknek 5·1%-a, a vegyeseknek 51·9%-a a tiszta unitárius kötéseknek 7%-a, a vegyeseknek 64·4%-a, a tiszta zsidó kötéseknek 32·7%-a, a zsidó-keresztényeknek 100%-a nem részesült egyházi áldásban.

Darkó Sándor, volt unitárius esperes, jánosfalvi pap forradalmi szerepléséről Vas István h.-szentpéteri lelkész ezeket írja: „Több csatában küzdött, mint őrmester az édes haza szabadságáért. A Brassó melletti és segesvári csatákban Bem vitéz tábornok vezetése alatt. Midőn a magyar tábor Héjjasfalvára megérkezett, itt a legénység egy kis pihenőt tartott, a kapuk elébe kirakott vízből szomját enyhítette. Egyszer csak látja Petőfit ott sétálni oldalán kis bőrtáskával, azonnal rágyújtott egy már jól ismert csatadalára: „Vérzik a föld lábam alatt” és a legénység hangosan énekelte tovább. Petőfi erre hozzálépett, kezét szorított vele s így szólt: „ma bételik”, s azzal előrement. Még csak egyszer látta a lánglelkű költőt, midőn Fejéregyházán kívül Bem kíséretében az ágyuk mellett lovagolt a csata megkezdése előtt. Ha Petőfi a balszárny menekülési útját választja, ekkor menekült volna a halál körmei közül, mert ez nem részesült oly heves támadásban, mint a

jobb szárny, hol Bem tábornok vezényelt, de Petőfi tőle nem távozott, élet vagy halál várt legyen reá! S fájdalom, az utolsó következett be.

Vallási tüntetés Mária-kegyképpel. Szegény názárethi Mária gondolhattál-e valaha arra, hogy neked egykor még kegyképeid is lesznek? Nem, a te egyszerű, tiszta lelkedben ily sejtlem nem keletkezhetett, s idvezült lelkednek is, bár most nem homályos tükör által látsz, érthetetlen beszéd ez, bár annyiszor ismételd: kegykép, kegykép . . . Gondolhattál-e arra, hogy a kegyképeknek még jubileumot is fognak tartani? Az Úrnak 1899-ik esztendejében oct. 26-án kolozsvárt, Gróf Majláth Gusztáv erdélyi róm. kath. püspök elébb mikolai, most kolozsvári piarista-templomi képeddel jubileumot és vallási tüntetést rendezett. Körmenetben diszruhába öltözve vitték körül képedet. Mária lelke érted-e ezt? kinek fiad a Mennyei Atya imáadását tanította. Hát ti a körmenet részesei, mivelte róm. katolikusok tudjátok-e, hogy e részvétellel mit cselekedtetek?! Mit szól ehhez a tudomány, melyet az egyetemi katedrákon hirdettek, a felvilágosultság, a melylyel ti előhaladásról beszéltek?!!

Gyász hírek: Aranyos-rákosi *Csipkés Farkas*, torozkói ny. szolgabíró, egyház-tanácsos oct. 7-én élete 46. évében hosszas szenvedés után megszűnt élni. Halálát neje, szül. Kriza Judith s fia Gál Miklós papnövendék, gyászolják elsősorban. — Székely Mózes kir. alerdő-felügyelő és családja értekeny veszteséget szenvedett apóssa telekesi *Ebergényi Mózes*, verespataki föld- és bánya birtokos, bánya-igazgató, volt országgyűlési képviselő oct. 7-én 69. éves korában történt elhunytában. — Lászlóczki Péter kolozsvári polgár oct. 23-án elvesztette szívének nagy fájdalmára szeretett nejét, szül. *Könya Gizellát*.

ARANYKÖNYV.

Az „Ezredéves Emlékalap“-ra tett kegyes adományok.

(Tizennyolczadik közlemény.)

235. Az eddigi adományok 1/2 évi kamatjában	55 frt 24 kr.
236. Torozkay Venczel földbirtokos, Guraszáda	5 „ — kr.
237. Józan Miklós gyűjtőivén Torozkóról: az egyház- község 10 frt; id. Kelemen Ferencz, Vernes József, Botár János sz., Botár Andor, Vernes János Kőházi, Simon Miklós belső, Pál Ferencz ács, Tamás Simon, Vernes István, ifj. Vernes János, Buzogány Elek, Weres István, Bartók Simon, Józan Miklós, Kerekes F. és István, Lakatos Miklós, Czupor Ferencz, Asztalos Gábor, Tódor Mózes, Simon József, Erdély Elek, Balogh György, Botár István, Tamás Andor, Vernes Ferencz 1—1 frt; Kriza István, Botár János 2—2 frt; Kelemen István 1 frt 50 kr. Todor András, Botár Ferencz, Székely János, ifj. Csipkés Albert, Demény József, Tangel József, Leb Adólf 50—50 kr., Czupor	

Miklós 40 kr., ifj. Józán Miklós 60 kr.,.....	
együtt.....	45 frt — kr.
238. Magyar Zoltán Kolozsvár.....	2 frt — kr.

Összesen..... 107 frt 24 kr.
Az előbbi 17 közl. összege.... 2275 frt 55 kr.

Együtt ..... 2382 frt 79 kr.

Fogadják a szives adakozók adományaikért legmelegebb köszönetemet.

Kolozsvár, 1899. okt. 25.

FERENCZ JÓZSEF,
unitar. püspök.

Adakozás a kolozsvári unitárius templom belső szepítésére.

(Tizedik közlemény.)

Magyary Mihály.....	100 frt.
Kopp József.....	5 frt.
<hr/>	
E közlemény összege.....	105 frt.
Előző közl. összege.....	1671 frt 76 kr.
<hr/>	
Összesen:	1776 frt 76 kr.

Hálás köszönet a szives adakozásért!

Kolozsvárt, 1899. oct.

PÉTERFI DÉNES,
unitarius pap.

Nagytiszteletű Szerkesztő Ur! A Keresztény Magvető „Aranykönyv“ czime alatt tisztelettel kérem sziveskedjék közölni a következő köszönetem nyilvánítását:

Nagyságos Csongvay Lajos köri felügyelő gondnok ur és neje Hajós Róza leánya Klárka, marosvásárhelyi egyházközségünknek egy díszes, buza-
virágokkal és aranykalászokkal himzett és aranycsipkével szegélyezett elefánt-
csont színű brokart urasztali takarót készített és ajándékozott, ezzel az arany-
himzetű felirattal: „Isten dicsőségére készítette 1899. Csongvay Klárka.“

A takaró értéke 50 frt.

A f. évi őszi urvasoravétel alkalmával jött használatba, a hűvek öröme.
Igy él és hat a szülők vallásos bugósága az unokákban is. Isten áldja
meg a kis munkás kezeket, hogy még sok hasznos és Isten előtt kedves mun-
kát végezhesenek. Fogadja az ajándékozó egyházközségem nevében hálás
köszönetemet.

Maros-Vásárhely, 1899 október 16-án.

KELEMEN ALBERT
lelkész.

Nyilvános köszönet.

Hálás köszönetemet fejezem ki Sipos Gáspár és Barabási Dániel ehedi
lakós róm. kath. egyéneknek azon szives fáradozásaikért, mely szerint Maros-
Torda vármegye Ngs. alispánjának engedélyével a Maros-Járában építendő
imaház javára 129 frt 85 krt gyűjtöttek. A szeretetnek Istene tárházából töb-
szörösen pótolja ki a nemes keblű adakozók filléreit.

Istló, 1899. október 8.

FEKETE JÓZSI
unitárius lelkész.